

ΘΗΣΕΩΣ ΣΤ. ΤΖΑΝΝΕΤΑΤΟΥ

Ἐντεταλμένου ὑφηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

## Ο ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΩΣ ΠΗΓΗ ΠΑΡΑ Τῷ ΠΛΟΥΤΑΡΧῷ ΒΙΟΓΡΑΦΟΥΝΤΙ

Α' — Ἡ οὐσία τοῦ θέματος καὶ αἱ παρὰ τοῖς νεωτέροις ἀπόψεις

Ὁ Θουκυδίδης παρὰ τῷ Πλούταρχῳ εἶναι θέμα εὐρὺ καὶ ἀσφαλῶς ἄξιον μελέτης. Τὸ θέμα τοῦτο, ὡς εἰκός, δὲν ἔχει μέχρι σήμερον μείνει ἀνεξέταστον. Ὅσοι τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ἐμελέτησαν διεξοδικῶς πῶς τὰ κατὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα τῆς ἀρχαιότητος χρόνοις διέλαβον καὶ περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Πλούταρχον ἐπιδράσεων· ἀντιστοίχως οἱ ἀσχοληθέντες ἐν τινι ἐκτάσει περὶ τὸν Πλούταρχον ἠρεύνθησαν καὶ τὰς ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἐπ' αὐτὸν ἐπιδράσεις. Τοιαύτη σπουδὴ τοῦ θέματος ὑπὸ τὰς δύο ἀνωτέρω ὄψεις ἐγένετο συνήθως ἐν γενικωτέροις ἔργοις, οἷα εἶναι τὸ ὑπὸ Schmid-Stählin ὡς πρὸς τὸν Θουκυδίδην<sup>1</sup>, καὶ τὸ ὑπὸ Christ-Schmid ὡς πρὸς τὸν Πλούταρχον<sup>2</sup>, μάλιστα δὲ ὡς πρὸς αὐτὸν τὸ ἐκτενέστατον ἄρθρον, ἀποτελοῦν πρᾶγματι μονογραφίαν, τὸ δημοσιευθὲν ἐπ' ἐσχάτων ἐν Pauly-Wissowa R.E., καὶ αὐτοτελῶς, ὑπὸ K. Ziegler<sup>3</sup>, ἐν τοῖς ἔργοις δὲ τούτοις πλουσιωτάτῃ μέχρι τῆς συγγραφῆς αὐτῶν διεθνῆς βιβλιογραφία.

Τὰ οἰκεία τμήματα τῶν ἀνωτέρω ἔργων, ὡς καὶ ἄλλων σχετικῶν, περιορίζονται κατὰ κανόνα, ὡς πρὸς τὰ ἡμέτερα πρᾶγματα εἰς γενικότητος μᾶλλον, προσφερούσας ὅ,τι γενικὴ ἐντύπωσις ἐκ τῆς μελέτης τῶν δύο συγγραφέων δύναται νὰ προσφέρῃ ἢ στηριζομένης — αὐτὸ δὲ εἶναι τὸ μέγιστον, ὅπερ ἐπιτυγχάνεται — ἐν τισιν ἐπὶ παρατηρημάτων σχετικῶν, προερχομένων ἐκ τοῦ Πλούταρχου. Γενικὴ βεβαίως ἐντύπωσις δὲν παρέχει ἀσφάλειαν, τὰ δ' ἐκ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ παρατηρήματα, καὶ δσαῖς συλλεχθῶσι μετὰ τῆς ποθητῆς πληρότητος, δίδουσιν εἰκόνα τοῦ θέματος, ἡ ὁποία οὔτε πλήρης οὔτε

1. Schmid-Stählin, *Gesch. griech. Literat.*, τόμ. Ε', Μόναχον, 1948, σ. 3 - 223.

2. Christ-Schmid, *Gesch. griech. Litterat.*<sup>6</sup>, τόμ. Β', μέρ. Α', Μόναχον, 1920, σ. 485 - 534.

3. K. Ziegler, *Plutarchos von Chaironeia*, Pauly-Wissowa, R.E., τόμ. ΚΑ', 1951, στ. 636 - 962.

καθόλου ἔγκυρος δύναται νὰ κριθῇ, καθ' ὅσον ταῦτα τοῦτο μὲν, ὄντα ἐλάχιστα καὶ βραχέα, πᾶν ἄλλο ἢ ἐκτείνονται εἰς πάντα τὰ ἀξιοπαρατήρητα σημεῖα, τοῦτο δέ, γραφέντα ἐκ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐπὶ μέρους ἀνάγκης, ἐν διαστήματι δεκαετηρίδων, κατασπαρέντα δ' ἐν ἔργῳ, τοῦ ὁποίου ἢ ποικιλία καὶ ἢ ἑκτάσις, καὶ ὡς πρὸς τὰς χρησιμοποιοιμένας ἐτι πηγάς<sup>1</sup>, κινεῖ εἰς ἀπορίαν πάντα μελετῶντα τὰ κατ' ἀνθρώπον ἐφικτά, δὲν εὐρίσκονται, ὡς ἐπόμενον, ἐν πλήρει πρὸς ἄλληλα ἄρμονίᾳ, ἢ δ' ἐπὶ μέρους ἀλήθεια αὐτῶν οὐχὶ ἀνωδύνως πάντοτε δύναται νὰ ἐκταθῇ εἰς καθολικὴν.

Πραγματεία, ἐν ἣ δὲν κρίνονται βεβαίως ὡς ἀμελητέα τὰ ἀνωτέρω, ἀλλ' ἐν τῇ ἀναγκαίᾳ πρὸς ταῦτα συναρτήσῃ σπουδάζονται κατὰ κύριον λόγον πάντα τὰ παρὰ Πλούταρχῳ παραδείγματα τὰ ρητῶς ἢ καὶ μὴ εἰς τὸν Θουκυδίδην ἀναφερόμενα, συνάγονται δ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ συνεξετάζονται πάντα τὰ κατὰ θεωρίαν καὶ πρᾶξιν παρὰ τῷ ἐκ Χαιρωνείας συγγραφῇ σχετικά πρὸς τὸ θέμα, εὐλόγως εἶναι δυνατόν νὰ προσδοκᾶται ὅτι θὰ εἶναι κατὰ τὸ μέγιστον ἐκ τῶν πραγμάτων ἐφικτὸν διαφωτιστικῇ. Τοιαύτη πραγματεία, κατ' ἀνάγκην λίαν ἐκτενής, εἶναι δυνατόν καὶ σκόπιμον νὰ ἐπιμερισθῇ εἰς δύο. Ὑποκείμενον τῆς πρώτης τούτων θὰ εἶναι ὁ Θουκυδίδης παρὰ τῷ Πλούταρχῳ ὡς βιογράφῳ ἐν στενοτέρῳ ἐννοίᾳ, καθ' ἣν θὰ λαμβάνηται κυρίως ὑπ' ὄψιν ὁ Θουκυδίδης ὡς ἱστορικὴ παρὰ τῷ Πλούταρχῳ πηγὴ πρὸς ἀποτελέσειν τῶν Βίων παραλλήλων αὐτοῦ ὑποκείμενον τῆς δευτέρας ἐπὶ μέρους πραγματείας θὰ εἶναι ὁ Θουκυδίδης παρὰ τῷ Πλούταρχῳ ὡς φιλοσόφῳ ἐν τῇ εὐρυτάτῃ, ἐν ἣ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἔκειτο ὁ ὅρος, ἐννοίᾳ. Ἡ παρούσα πραγματεία τὸ πρῶτον ἔχει ὡς ὑποκείμενον.

Αἱ μᾶλλον κρατοῦσαι παρὰ τοῖς νεωτέροις ἀντιλήψεις φαίνονται οὐχὶ λίαν ἐνθαρρυντικαὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἐξάρτησιν τοῦ Πλούταρχου, συγγράφοντος τοὺς Βίους παραλλήλους. Προσφυνὲς φαίνεται τὸ παρὰ Christ-Schmid παρατήρημα ὅτι ἡ ἱστορία παρὰ τῷ Πλούταρχῳ εἶναι καθόλου ὀπλοστάσιον, ἐξ οὗ οὗτος ἀντλεῖ τὰ πρὸς μίμησιν ἢ ἀποτροπὴν παραδείγματα χρήσιμα εἰς ἠθικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς σκοποὺς<sup>2</sup>. Μᾶλλον ἐντοπίζουσι

1. Ὡς παρατηρεῖται παρὰ τῷ καθηγητῇ Ἰω. Δρ. Σταματάκῳ (Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς, Ἀθήναι, 1937, σ. 32), ἐν μόνοις τοῖς Βίοις παραλλήλοις χρησιμοποιοῦνται 250 συγγραφεῖς ὡς πηγαί. Εἰδικότερα ἄλλ' οὐχ ἥττον χαρακτηριστικά εἶναι τὰ παρὰ K. Ziegler (ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. ΚΑ', στίχ. 911) ἀναγινωσκόμενα, καθ' ἃ περὶ τὰ 500 χωρία 111 Ἑλλήνων ἢ ἑλληνιστὶ γραφόντων ἱστορικῶν, ὑπὸ τὴν εὐρείαν ἐννοιαν τοῦ ὅρου, ὡς καὶ 130 χωρία 40 Λατίνων συγγραφέων, χρησιμοποιοῦνται ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἔργῳ τοῦ Πλούταρχου.

2. Christ-Schmid, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Β', μέρ. Α', σ. 517. Ὡς πρὸς τὴν μετὰ τῆς Ἠθικῆς καὶ τῆς Ψυχολογίας συνάφειαν τῶν Βίων παραλλήλων πβ. κ. ἄλλ. κ. F. W. Walbank ἐν The Oxford class. diction., Ὁξφόρδη, ἀνατύπ. 1953, σ. 136β. Ἰδιαίτερος ἐξάιρεται ἀπὸ μακροῦ μέχρι καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἢ μετὰ τῆς ψυχολογίας συνάφεια τῶν Βίων παραλλήλων· βλ. H. L. Tracy, Notes on Plutarch's

τὰ πράγματα τὰ παρὰ τῷ καθ' Ἴω. Δρ. Σταματάκῳ ἀναγινωσκόμενα, καθ' ἃ ὁ Πλούταρχος εἶναι κυρίως ἡθικολόγος καὶ οὐχὶ ἱστορικός, ἔγραψε δὲ τοὺς Βίους, « διὰ τὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, τ.ἐ. τὴν Ἡθικὴν καὶ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς »<sup>1</sup>. Τὸ διαφέρον αὐτοῦ ἐμπέπει οὐχὶ εἰς τὰς σπουδαίας καὶ πολιτικὰς πράξεις, ἀλλὰ τὰς προσωπικότητας καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ τῆς τύχης. Οὕτως, κατὰ τὰ κοινῇ μᾶλλον παραδεγμένα παρὰ τοῖς νεωτέροις, ὁ Πλούταρχος βιογραφῶν ἐρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Θουκυδίδην, τὸν ὁποῖον θαυμάζει μὲν καρπούμενος τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀλλὰ δὲν μιμεῖται<sup>2</sup>. Εἰδικώτερον δὲ ὑπεστηρίχθη παρὰ τῷ Ἀγγλῳ F. A. Wright<sup>3</sup> ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ βιογράφου πρὸς τὸ ἀνέκδοτον καὶ ἡ φορὰ αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων ἡθικολογίαν ἀποτελοῦν ἰδιότητος, ἡ παρουσία τῶν ὁποίων καθιστᾷ τὸν Πλούταρχον τὸν τερπνότερον πάντων τῶν βιογράφων, ὡς ἀκριβῶς ἡ ἀπουσία αὐτῶν καθιστᾷ τὸν Θουκυδίδην τὸν ἀξιώτερον πάντων τῶν ἱστορικῶν.

Περαιτέρω ἀξιόλογον εἶναι τὸ παρὰ K. Ziegler παρατήρημα, καθ' ὃ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς τὸν Θουκυδίδην, ὡς καὶ τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Ξενοφῶντα, τοὺς τρεῖς δηλονότι καὶ παρ' ἡμῖν κλασσικοὺς ἱστορικούς, καλῶς πράγματι καὶ κατὰ βάθος γνωρίζει, ὅμως καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀντλεῖ συχνότερον ἐν τοῖς Ἡθικοῖς ἢ ἐν τοῖς Βίοις παραλλήλοις, συγκεκριμένως δ' ἐκ τοῦ Θουκυδίδου τριακοντάκις ἐν τῷ πρώτῳ καὶ εικοσιτετράκις ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ τούτων<sup>4</sup>. Οὐχὶ ἄλογον ἐντεῦθεν φαίνεται ἄλλο, τοῦτο παρὰ τῷ M. Hadas, παρατήρημα, καθ' ὃ ἐν τοῖς Βίοις τῆς θουκυδιδείου περιόδου ὁ Ἀθηναῖος οὗτος ἱστορικός εἶναι, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἡ κυρία πηγὴ τοῦ Πλουτάρχου<sup>5</sup>.

## Β' – Τὰ περὶ τούτων ἐκ τοῦ Πλουτάρχου κατὰ θεωρίαν παρεχόμενα

Τὰ ἐκ τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης παρεχόμενα ταῦτα, τὰ γενικώτερα, ὡς καὶ τὰ εἰδικώτερα, οὐδεὶς βεβαίως δύναται νὰ παρορᾷ τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον

biographical method, Class. Journ., τόμ. ΛΖ', 1941-1942, σ. 213 κ.ἐξ., ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

1. Ἴω. Δρ. Σταματάκου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 50. Ὡς μὴ « scientific historian » ἀναγνωρίζει τὸν Πλούταρχον ὁ G. Murray, Literat. anc. Gr.<sup>3</sup>, 1956, σ. 396. Ἀνάλογα τούτοις τὰ παρὰ K. Ziegler (ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. ΚΑ', στ. 910) ἀναγινωσκόμενα : « als Historiker ist er nicht ernst zu nehmen ». Ὁξεία διαστολὴ τοῦ βιογράφου ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ εὐρεται καὶ παρ' ἄλλοις καὶ παρὰ L. Whibley, Compan. gr. stud.<sup>4</sup>, 1931, σ. 182.

2. Schmid-Stählin, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Ε', σ. 214, ἐν σημ. 23 καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

3. F. A. Wright, Hist. lat. gr. literat., Λονδῖνον, 1932, σ. 215.

4. K. Ziegler, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. ΚΑ', στ. 923 κ.ἐξ.

5. M. Hadas, Ancilla to classical reading, Νέα Ὑόρκη, 1954, σ. 218.

τούτων εὐρίσκονται καὶ συγκεκριμένα ἔτι μαρτύρια παρ' αὐτῷ τῷ Πλουτάρχῳ. Ἐν πρώτοις, ὡς πρὸς τὴν ἀνωτέρω διαστολὴν τοῦ Πλουτάρχου ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ σαφέστατα μαρτυρεῖ ὀνομαστὸν ἐκ τοῦ Βίου τοῦ Ἀλεξάνδρου (1) χωρίον: «οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δῆλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ καὶ δῆμα καὶ παιδιὰ τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνεκροι καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται καὶ πολιορκίαι πόλεων»<sup>1</sup>. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὁ συγγραφεὺς, ἀφοῦ διευκρινεῖ ὅτι γράφει βίους καὶ οὐχὶ ἱστορίας, ὑποδεικνύει ὅτι ἀποβλέπει εἰς πᾶν τὸ δηλοῦν ἀρετὴν ἢ κακίαν, κρίνει δὲ πιθανώτερον νὰ προσφέρῃ τοῦτο «πρᾶγμα βραχὺ καὶ δῆμα καὶ παιδιὰ τις», ἀνεκδοτολογικὸν κυρίως ὕλικόν, ἢ «μάχαι μυριόνεκροι» καὶ ἄλλαι «ἐπιφανέσταται πράξεις». Ὡς πρὸς δὲ τὸ διαφέρον τοῦ ἡμετέρου συγγραφῆως κατὰ τὰ ἀνωτέρω πρὸς τὰς προσωπικότητας καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ τῆς τύχης διδακτικὸν εἶναι μακρὸν χωρίον αὐτοῦ ἐκ τοῦ Βίου τοῦ Φωκίωνος (1). Ἐν αὐτῷ πρὸς τὴν «ἀσέλγειαν» τοῦ Δημάδου, περὶ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον βίον, ἀντιπαρατίθεται ὁ συγγραφεὺς «τὴν Φωκίωνος ἀρετὴν», τὴν ὁποίαν, «ὥσπερ ἀνταγωνιστῇ βαρεῖ καὶ βιαίῳ καιρῷ συλλαχοῦσαν, αἱ τύχαι τῆς Ἑλλάδος ἀμαυρὰν καὶ ἀλαμπῇ πρὸς δόξαν ἐποίησαν», ἐπιφέρει δὲ τὸ καθολικώτερον τοῦτο σημαῖνον ὡς πρὸς τὴν δυσμενῇ ἐπίδρασιν τῆς τύχης ἐπὶ τοὺς «ἀγαθοὺς ἄνδρας» καὶ τὴν φήμην αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ: «ἰοσοῦτον δὲ τῇ τύχῃ δοτέον ἀνυπατατομένη πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἰσχυεῖν, ὅσον ἀντὶ τῆς ἀξίας τιμῆς καὶ χάριτος ἐπίοις πόρους ποιηρὸς καὶ διαβολὰς ἐπιφέρουσας, τὴν πίστιν ἀσθενεστέραν ποιεῖν τῆς ἀρετῆς».

Παρὰ τὰ γενικώτερα ταῦτα λίαν ἀξιόλογα εἶναι ἄλλα ἐπὶ μέρους, εἰς τὸν Θουκυδίδην δὲ συγκεκριμένως ἀναφερόμενα παρατηρήματα τοῦ Πλουτάρχου ἐκ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἀφορμῆς. Οὕτως, ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Νικίου (1), τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῶν καὶ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ «πράξεων» τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ τούτου, ἀναγινώσκεται: «ἀς γοῦν Θουκυδίδης ἐξήνεγκε πράξεις καὶ Φίλιππος, ἐπεὶ παρελθεῖν οὐκ ἔστι, μάλιστα γὰρ δὴ τὸν τρόπον καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ πολλῶν καὶ μεγάλων παθῶν καλυπτομένην περιεχοῦσας, ἐπιδραμῶν βραχέως καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων, ἵνα μὴ παντάπασιν ἀμελὲς δοκῶ καὶ ἀργὸς εἶναι, τὰ διαφεύγοντα τοὺς πολλοὺς ὑφ' ἐτέρων δ' εἰρημένα σποράδην ἢ πρὸς ἀναθήμασιν ἢ ψηφίσμασιν εὐρημένα παλαιοῖς πεπειράμαι συναγαγεῖν, οὐ τὴν ἄχρηστον ἀθροίζων ἱστορίαν, ἀλλὰ τὴν πρὸς κατανόησιν ἡθους καὶ τρόπου παραδιδούς».

1. Τὸ χωρίον, ὡς καί, κατὰ τὸ πλεῖστον, τὰ ἐπόμενα ἐκ τῶν Βίων παραλλήλων τοῦ Πλουτάρχου, κατὰ τὴν παρὰ Teubner (Λειψία, 1914 κ.ἐξ.) πλήρη εἰς τέσσαρας τόμους ἔκδοσιν ὑπὸ Cl. Lindskog καὶ K. Ziegler.

Αἱ φράσεις «ἐπεὶ παρελθεῖν οὐκ ἔστι» καὶ «ἵνα μὴ παντάπασιν ἀμελῆς δοκῶ καὶ ἀργὸς εἶναι», ὧν ἡ μὲν πρώτη αἰτιολογεῖ, ἡ δὲ δευτέρα παρέχει τὸν σκοπὸν τοῦ «ἐπιδραμῶν βραχέως καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων» τὰς καὶ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ «πράξεις» τοῦ Νικίου, εἶναι λίαν χαρακτηριστικαί, ὠθοῦσαι πρὸς τὴν ἄποψιν ὅτι πόθος τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως θὰ ἦτο ἡ ἀπόλυτος περὶ τῶν τοιούτων «πράξεων» σιωπὴ. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ μὴ λησμονῇται ὅτι ἡ τοιαύτη διάθεσις τοῦ Πλούταρχου δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν προσφέροντα διὰ τὴν ἐλάσσονα ἀξιοπιστίαν αὐτοῦ ἢ ἄλλην τινὰ ὑποκειμενικὴν αἰτίαν, ἀλλ' εἰς τὸ προσφερόμενον ὑλικόν, ὅπερ ἐμμέσως παριστᾶται ὡς «ἄχρηστος ἱστορία», καθ' ὅσον δὲν φέρει «πρὸς κατανόησιν ἥθους καὶ τρόπου», καθ' ὃν τοῦλάχιστον ἄνευ περιστροφῶν τρόπον θὰ ἐπεθύμει ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς. Οὕτω καθ' ἡμᾶς νοητέον τὸ «ἄχρηστος ἱστορία», ἐφ' ὅσον συγγραφεύς. Οὕτω καθ' ἡμῶς νοητέον τὸ «ἄχρηστος ἱστορία», ἐφ' ὅσον δεχόμεθα καὶ ἡμεῖς τὴν συνήθως παραδεκτὴν γινομένην συνάφειαν αὐτοῦ πρὸς τὰς παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ «πράξεις»<sup>1</sup>. Ὅτι δὲ αἱ «πράξεις» αὗται δὲν εἶναι παρὰ τῷ Πλούταρχῳ «ἄχρηστος ἱστορία», ὡς ὁ ὅρος οὗτος νοεῖται παρ' ἡμῶν ἀπολύτως, δεικνύει τὸ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ χωρίῳ λεγόμενον ὅτι αὗται «περιέχουσι» μὲν «τὸν τρόπον καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνδρός», ἀλλὰ καλυπτομένην ὑπὸ πολλῶν καὶ μεγάλων παθῶν», παρὰ τοῦτο δὲ φέρεται ἄλλο τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν Ἑθικῶν (56 B), γενικώτερον δὲ παρατήρημα, καθ' ὃ «σπέρμα τῶν πράξεων» εἶναι «ἡ διάθεσις καὶ τὸ ἦθος». Λαμβανομένου παραλλήλως πρὸς ταῦτα ὑπ' ὅψιν ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκτίμησις τῶν παρὰ Θουκυδίδῃ «πράξεων» ἀναφέρεται πρὸς τὸν Νικίαν, οὐδὲν δ' ἐνταῦθα δεικνύει ὅτι αὕτη ἔχει καθολικώτερον κῆρος, οὐδόλως ἄλλως προσδοκώμενον<sup>2</sup>, θὰ ἦτο ἐπικίνδυνον νὰ νομισθῇ ὅτι ὁ Πλούταρχος ἀπορρίπτει πᾶσαν τὴν παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ «πράξεων» χρησιμότητα ἀπολύτως ἢ ὅτι αἱ «πράξεις» αὗται εἶναι καθόλου τὸ μόνον ἱστορικὸν ὑλικόν, ὅπερ οὗτος εὗρσκει παρὰ τῷ ἱστορικῷ. Τοιαῦται γινώμει καλῶς ἐνδέχεται νὰ διαψευσθῶσιν ἐκ τῶν πραγμάτων τοσοῦτο μάλλον, καθ' ὅσον παρατήρημα γενικῆς ἐφαρμογῆς παρὰ τῷ Πλούταρχῳ βιογραφοῦντι δὲν εὗρίσκομεν ὡς πρὸς τὸν Θουκυδίδην, οὐδὲ δυνάμεθα, ὡς φαίνεται, νὰ προσδοκώμεν<sup>3</sup>.

1. Οὕτω παρὰ Christ-Schmid, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σ. 518.

2. Χαρακτηριστικὴ ὡς πρὸς τοῦτο ἡ ἄποψις, καθ' ἣν ὁ Πλούταρχος ἐν ταῖς «πράξεσιν» πραγματεύεται συχνότατα οὐ μόνον πράξεις τῶν ἡρώων αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ «πράγματα», ἀπροσώπως δηλονότι φερόμενα ἱστορικὰ γεγονότα. Περί τῆς ἀπόψεως βλ. K. Ziegler, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. ΚΑ', στ. 907.

3. Οὐχὶ καθόλου ἄσχετα πρὸς ταῦτα εἶναι τὸ παρὰ Fr. Leo (Die griechisch-römische Biographie nach ihrer litterarischen Form, 1901, σ. 146 κ.ἐξ., βλ. κ. K. Ziegler, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. ΚΑ', στ. 906) παρατήρημα, καθ' ὃ ὁ Πλούταρχος κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὑλικοῦ ἐν τοῖς Βίοις παραλλήλοις δὲν εἶναι προσκεκολλημένος εἰς σταθερόν τι σχῆμα.

Ὁ θαυμασμός δέ, ὁ ὑπὸ τῶν νεωτέρων διαπιστούμενος, τοῦ Πλουτάρχου πρὸς τὸν Θουκυδίδην, ἂν δὲν ἐπιρρῶννῃ, τοῦλάχιστον δὲν εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν καθ' ἡμᾶς πρὸς τὴν τοιαύτην τοποθέτησιν τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ ὡς πηγῆς παρὰ τῷ ἡμετέρῳ βιογράφῳ. Περὶ τοῦ θαυμασμοῦ τούτου θὰ διαλάβωμεν ἐν οἰκειοτέρῳ θέσει ἐν ἄλλῃ πραγματείᾳ διὰ πλείονων, ἐνταῦθα δὲ ἀναφερόμεθα εἰς τὰ περὶ τῶν « διηγήσεων » τοῦ ἱστορικοῦ τούτου φερόμενα ἐν δύο πλουταρχείοις χωρίοις, ἐνὶ ἐκ τῶν Βίων παραλλήλων (Νικ. 1) καὶ ἐτέρου ἐκ τῶν Ἑθικῶν (347 A)· ἐν τῷ πρώτῳ τούτων αἱ « διηγήσεις » αὗται χαρακτηρίζονται ὡς ἀπλῶς ἀμίμητοι καὶ ἀνυπέροβλητοι, λέγονται δὲ περὶ αὐτῶν καὶ ἄλλα καὶ τὰ ἀκόλουθα : « ταῖς διηγήσεσιν αἷς Θουκυδίδης, αὐτὸς αὐτοῦ περὶ ταῦτα παθητικώτατος, ἐναργέστατος, ποιικιλώτατος γενόμενος, ἀμιμῆτως ἐξενήνοχε »· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῶν χωρίων κρίνεται γενικῶς « τῶν ἱστορικῶν κράτιστος ὁ τὴν διήγησιν ὥσπερ γραφὴν πάθει καὶ προσώποις εἰδωλοποιήσας », ἐπιφέρεται δὲ εἰδικώτερον : « ὁ γοῦν Θουκυδίδης ἀεὶ τῷ λόγῳ πρὸς ταύτην ἀμιλλᾶται τὴν ἐνάργειαν ».

### Γ' - Ἡ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ βιογραφοῦντι πράξεις

Ἰδωμεν νῦν τί, παρὰ τὰς νεωτέρας ἀπόψεις καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἀφορμῆς παρατηρήματα τοῦ Πλουτάρχου, προκύπτει ὡς πρὸς τὸ ἡμετέρον πρόβλημα ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ἥτοι ἐκ τῶν χωρίων τῶν Βίων παραλλήλων τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως, ἐν οἷς οὗτος ἀντελεῖ οὕτως ἢ ἄλλως ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ὡς πηγῆς.

#### α') Εἰδήσεις περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων ἐκ τοῦ Θουκυδίδου μόνου

Ἐν πρώτοις ὁ λόγος περὶ τοιούτων χωρίων, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα, οὕτως ἢ ἄλλως συναπτόμενα πρὸς τὰ πολιτικά, ἐν αὐτοῖς δὲ γίνεται χρῆσις μεμαρτυρημένη εἰδήσεων ἐκ τοῦ Θουκυδίδου μόνου.

1) Ἀγισ. 33. Ἐπιχειρῶν ὁ συγγραφεὺς νὰ δεῖξῃ ὅτι ἡ κατὰ τὴν « λεγομένην ἄδακρον μάχην » νίκη τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀγησιλάου Ἀρχιδάμου ἐπὶ τῶν Ἀρκάδων « μάλιστα τὴν ἀσθένειαν ἤλεγξεν τῆς πόλεως », διὰ τὰς ἐπακολουθησάσας ἀμέτρους καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ γεγηρακότες ἦδη Ἀγησιλάου ἐκδηλώσεις χαρᾶς καὶ τιμῆς ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Σπαρτιῶται πρότερον « οὕτω σύνηδες ἡγοῦντο καὶ προσῆκον ἔργον αὐτοῖς εἶναι τὸ νικᾶν τοὺς πολεμίους », ὥστε νὰ ἀποκλεισθῇ ἄλλη, πλὴν ἀλεκτρονός, θυσία ἐν τῇ πόλει, ὁμοίως δὲ « μεγαληγορία » καὶ ὑπερβάλλουσα χαρὰ, καὶ ἐπάγεται : « ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν Μαντινείᾳ μίχης γενομένης, ἣν Θουκυδίδης γέγραφε (5, 64·74), τῷ πρώτῳ φράσαντι τὴν νίκην οἱ ἄρχοντες ἐκ φιδιτίου κρέας ἔπεμψαν εὐαγγέλιον, ἄλλο δ' οὐδέν ».

Ἡ μάχη αὕτη περιγράφεται πράγματι ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (ἐνθ' ἀνωτ.) διὰ μακροτάτων δι' ἄλλα τε προδήλως ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς. Τὴν σπουδαιότητα τῆς μάχης ἀκριβῶς ἐπιθυμεῖ ὁ Πλούταρχος ἐνταῦθα νὰ ἐξάρῃ. Ὅμως ἄτοπος φαίνεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι τοῦτο ἐπιδιώκει διὰ τῆς ἀνευ χαρακτηρισμῶν φράσεως : « *ἦν Θουκυδίδης γέγραφε* », ὥσει ὁ ἱστορικὸς σπουδαίας μόνον μάχας περιέγραψεν. Ἡ φράσις ἐτέθη, ὡς νομίζομεν, πρὸς διαστολὴν τῆς μάχης ταύτης ἀπ' ἄλλης, ὁμωνύμου, ἀλλ' εἰς μεταγενεστέρους ἀνηκούσης χρόνους (362 π.Χ.), ἐν ᾗ ἤτινος ἀξίας ὑπέυξεν ἡ δρᾶσις τῶν Σπαρτιατῶν<sup>1</sup>. Ἡ σπουδαιότης δὲ τῆς μάχης, οὕτω διασταλείσης, φαίνεται πλέον καὶ κατὰ τὸν Πλούταρχον προκύπτουσα ἀφ' ἑαυτῆς καὶ μὴ ἔχουσα ἀνάγκην ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως. Ἐπομένως ἡ ἀνωτέρω φράσις « *ἦν Θουκυδίδης γέγραφε* » οὐδὲν περὶ τῆς διαστολῆς ταύτης, καθ' ἡμᾶς, δηλοῖ. Προσθετέον ὅτι περὶ τῆς μάχης ταύτης γίνεται λόγος ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῷ δοκιμίῳ αὐτοῦ : « *πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι* » 3, Ἡθ. 347 D, ἐνθα περὶ τοῦ ἀξιουῦντος « *τιμὰς ἔχειν ἄς Κυνέγειρος ἔσχεν, ἄς Καλλιμάχος, ἄς Πολύζηλος, διὰ τὰς τούτων ἀριστείας... ἀπήγγειλεν* » ἐρωτᾶται : « *ἄρ' οὐκ ἂν ἐδόκει πᾶσαν ὑπερβάλλειν ἀναίδειαν, ὅπου γε Λακεδαιμονίους φασὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ φράσαντι νίκην, ἦν Θουκυδίδης ἰστόρηκεν* (V 64-74), *εὐαγγέλιον ἐκ φιδιτίου κρέας ἀποστεῖλαι*; » Τὰ περὶ τῆς νίκης ταύτης, καίτοι ἐνταῦθα στηριζοῦσι γενικώτερον, θεωρητικῆς δὲ μᾶλλον φύσεως, παρατήρημα τοῦ συγγραφέως, εἰσάγονται καθ' ὅμοιον καθόλου τρόπον, ὁμοίως δὲ ἐρμηνευτέα. Τὸ « *φασὶ* », τὸ μόνον ἐνταῦθα προστιθέμενον, ἐνδέχεται νὰ σημαίνει οὐχὶ διαφορὰν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔμφασιν.

2) Ἀλκιβ. 6. Ἡ ἄποψις, καθ' ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο « *πρὸς ἡδονὰς ἀγώγιμος* », ἐρμηνεύεται διὰ τῶν ἐπιφερομένων : « *ἡ γὰρ ὑπὸ Θουκυδίδου (6, 15, 4) λεγομένη παρανομία εἰς τὸ σῶμα τῆς διαίτης ὑποψίαν τοιαύτην δίδωσιν* ».

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ, εἰς ὃ ἀναφέρεται ἐνταῦθα ὁ Πλούταρχος, ἐπιχειρουμένης ἐρμηνείας, διατὶ « *οἱ πολλοὶ* » πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην « *πολέμιοι καθέστασαν* », παρέχεται ὡς αἷτιον ὁ φόβος αὐτῶν πρῶτον ὡς πρὸς « *τὸ μέγεθος τῆς κατὰ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα παρανομίας ἐς τὴν διαίταν* ».

Ἡ χρῆσις τῆς πηγῆς ἐγένετο μετὰ τῆς προσηκούσης προσοχῆς καὶ ἀκριβείας. Ἡ παράλειψις δὲ τοῦ « *μεγέθους* », εἰ καὶ εἶναι τοῦτο οὐσιώδες βεβαιῶς χαρακτηριστικόν, παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ φαίνεται εἰς ἡμᾶς οὐχὶ ἐξ

1. Περὶ τῆς μάχης ταύτης καὶ τῆς ἐν αὐτῇ δρᾶσεως τῶν Σπαρτιατῶν βλ. κ. ἄλλους πολλούς, ἀναλυτικώτερον δὲ πως M. Cary ἐν *Cambr. anc. hist.*, τόμ. V, 1927, σ. 100 κ.ἑξ.

ἀβλεψίας ἀλλ' ἐκ προθέσεως γενομένη, καθ' ὅσον τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο εἶναι μὲν οὐσιῶδες, ἀλλ' ἐνταῦθα ἐκρίθη εὐλόγως ὡς οὐδὲν εἰς τὰ ὑποστη-  
ριζόμενα προσθένον.

3) Ἀλκιβ. 13. 'Ο λόγος περὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐναντίον τῶν δημαγωγῶν ἅμα τῇ εισόδῳ αὐτοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν. Περὶ τινος τούτων, τοῦ Ὑπερβόλου, ὕψ' οὗ «ἀναπεισθεὶς ὁ δῆμος τότε τὸ δοτρακὸν ἐπιφέρειν ἔμελλεν», κατ' αὐτοῦ δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπέτυχε διὰ συνεννοήσεως πρὸς τὸν ἴδιον ἀντίπαλον Νικίαν καὶ «τὴν δοτρακοφορίαν ἔτρεψεν», παρατηρεῖται ἐν ἀρχῇ τῆς σχετικῆς παραγράφου: «Ἦν δέ τις Ὑπέρβολος Περιθοῖδης, οὗ μέμνηται μὲν ὡς ἀνθρώπου πονηροῦ καὶ Θουκυδίδης (8. 73, 3), τοῖς δὲ κωμικοῖς ὁμοῦ τι πᾶσι διατριβὴν ἀεὶ σκωπτόμενος ἐν τοῖς θεάτροις παρεῖχεν».

Παρὰ Θουκυδίδῃ (ἐνθ' ἀνωτ.) ἀναγινώσκεται: «Ὑπέρβολόν τέ τινα τῶν Ἀθηναίων, μοχθηρὸν ἄνθρωπον, ὠστρακισμένον οὐ διὰ δυνάμεως καὶ ἀξιωματος φόβον, ἀλλὰ διὰ πονηρίαν καὶ αἰσχύνῃν τῆς πόλεως»<sup>1</sup>.

Τὸ παρὰ τῷ ἱστορικῷ «μοχθηρὸν» ἀντὶ τοῦ παρὰ τῷ βιογράφῳ «πονηροῦ» δὲν ἐλέγχει ἀνακριβῆ παρὰ τῷ δευτέρῳ ἀπόδοσιν, καὶ διὰ τὸ «μέμνηται», ἔξ οὗ δὲν ἐξυπακούεται αὐτολεξεῖ ἀπόδοσις, καὶ διὰ τὴν μὴ κατ' οὐσίαν μεταξὺ τῶν δύο λέξεων διαφορὰν σημασίας οὐδὲ παρὰ τῷ πρώτῳ, ὡς δεικνύει τὸ παρ' αὐτῷ ἐφεξῆς «πονηρίαν». Τὰ παρὰ τοῖς κωμικοῖς ποιηταῖς παραφέρονται τοῖς παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ ἐν τῷ πλουταρχεῖῳ χωρίῳ ἔξ ἀνάγκης οὐχὶ τόσον πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς μαρτυρίας τοῦ ἱστορικοῦ, ἀτόπου μᾶλλον ἐνταῦθα διὰ τὸν ἐπιδοτικὸν «καί», ὅσον πρὸς ἀνάπτυξιν ἐπακολουθήματος, οἷον εἶναι τὸ σκῶμμα, εὐλόγου μὲν φύσει τῇ πονηρίᾳ, χρησίμου δὲ εἰς τὴν ἐφεξῆς διήγησιν τοῦ ἐπεισοδίου τῆς «δοτρακοφορίας», καθ' ὃ ὁ εἰσηγησάμενος αὐτὴν Ὑπέρβολος τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἀλκιβιάδου κατήντησε τὸ θῆμα.

Κατὰ ταῦτα πρὸς διαφώτισιν ἐνταῦθα πτυχῆς τῆς πολιτικῆς δράσεως τοῦ πολυμηχάνου Ἀλκιβιάδου χρησιμοποιεῖται μία ἄμεσος μαρτυρία, ἡ τοῦ Θουκυδίδου, ὡς κορωνίς δέ, ἀποσιωπωμένων ἄλλων.

4) Ἀλκιβ. - Κοριοιολ. σύγκρ. 2. 'Ο Πλούταρχος, ἐν τῇ συγκρίσει τοῦ Κοριοιολανθοῦ καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου, διαπιστῶν τὴν προφανῶς κοινὴν ἄποψιν, καθ' ἣν «ἀπλοὺς τις τῷ τρόπῳ καὶ ἀδέκαστος» ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος, «πανοῦργος δὲ ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἀναλήθης» ὁ δευτέρος, ἐπάγεται περὶ τούτου: «μά-

1. Τὸ χωρίον, ὡς καὶ πάντα τὰ ἐπόμενα ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἐν τῇ παρουσίᾳ πραγματείᾳ, κατὰ τὴν ἐν τῇ Bibliotheca oxoniensis ἀνατύπωσιν ('Οξφόρδη, τόμ. Α', 1955, τόμ. Β', 1953) τῆς Β' ἐκδόσεως τοῦ Θουκυδίδου ὑπὸ H. S. Jones καὶ J. E. Powell.

λιστα δὲ κατηγοροῦσιν αὐτοῦ *κακοήθειαν καὶ ἀπάτην*, ἣ τοὺς Λακεδαιμονίων πρέσβεις παρακρουσάμενος, ὡς Θουκυδίδης (5, 45, 2) *ἰσφόρηκε, τὴν εἰρήνην ἔλυσεν* ».

Παρὰ Θουκυδίδη (ἐνθ' ἄνωτ.) σχετικῶς πρὸς τὸ τέχνασμα τοῦτο τοῦ Ἀλκιβιάδου ἔναντι τῶν πρέσβων τῆς Σπάρτης ἀναγινώσκονται τὰ ἀκόλουθα : « *μηχανᾶται δὲ πρὸς αὐτοὺς τοιόνδε τι ὁ Ἀλκιβιάδης· τοὺς Λακεδαιμονίους πείθει πίστιν αὐτοῖς δοῦς, ἣν μὴ ὁμολογήσωσιν ἐν τῷ δήμῳ αὐτοκράτορες ἥκειν, Πύλον τε αὐτοῖς ἀποδώσειν (πέσεις γὰρ αὐτὸς Ἀθηναίους, ὥσπερ καὶ νῦν ἀντιλέγειν) καὶ ἄλλα ξυναλλάξειν* ».

Τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ χωρίον, ὡς θὰ ἀνεμένετο, προκειμένου περὶ τοιαύτης συγκρίσεως, περιορίζεται εἰς γενικότητος καὶ χαρακτηρισμὸν τῆς πράξεως ἐκείνης τοῦ Ἀλκιβιάδου. Πολλῷ ἀναλυτικώτερον εἶναι τὸ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ χωρίον. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον ὅτι περὶ τοῦ αὐτοῦ γίνεται λόγος παρὰ Πλουτάρχῳ καὶ ἐν δυσὶν ἄλλοις χωρίοις (Ἀλκιβ. 14, Νικ. 10), ἐν ἀμφοτέροις δὲ ὁ λόγος ἐκτείνεται, ὡς εἰκός, εἰς πολλὰ τὰ ἐπὶ μέρους καὶ τὰ συγκεκριμένα, ἀναφερόμενα ταῦτα ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν χωρίων τούτων μᾶλλον εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μᾶλλον εἰς τὸν Νικίαν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐπεθύμει ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ ἀποσπάσῃ τοὺς Σπαρτιάτας πρέσβεις. Τὰ δύο χωρία ταῦτα εὗρισκονται ἐν ἀντιστοιχίᾳ πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ θουκυδίδειον καθόλου, ἐν οὐδετέρῳ ἐν τούτοις τῶν πλουταρχείων μνημονεύεται τὸ ἐν τῷ θουκυδίδειῳ χωρίῳ περὶ τῆς Πύλου ζωτικῆς βεβαίως σημασίας σημεῖον. Προέχων πάντως ὡς πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς εἶναι ὁ κοινὸς χαρακτηρισμὸς ἐν ἀμφοτέροις τῆς πλουταρχείας χωρίοις τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτείας τοῦ Ἀλκιβιάδου, « *ἀπάτη καὶ δόλος* » ἐν τῷ πρώτῳ, « *ἀπάτη* » ἐν τῷ δευτέρῳ, οὗτος δ' ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἐν τῇ ἡνωτέρῳ συγκρίσει : « *κακοήθεια καὶ ἀπάτη* ». Προφανὴς εἶναι ἡ κατὰ ταῦτα παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἀκολουθία.

Τὸ κινοῦν εἰς ἀπορίαν εἶναι, διατι ἐμνημόνευσεν ὁ Πλούταρχος τοῦ ἕξ οὗ ἦντλησε συγγραφῶς οὐχὶ ἐν τοῖς δύο ἀναλυτικοῖς καὶ εὐλόγως ἐκτεταμένοις χωρίοις, ἀλλ' ἐν τῷ γενικῷ καὶ βραχυτάτῳ τρίτῳ χωρίῳ. Ἀναμφιβόλως ἡ ἐν τῷ τελευταίῳ χωρίῳ θέσις εἶναι ἡ σπουδαιότερα, ἐνθα ὁ γενικὸς ἀπὸ ἡθικῆς μάλιστα ἀπόψεως χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἀλκιβιάδου κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Κοριολανόν, ἐνταῦθα δὲ ἡσθάνθη μᾶλλον τὴν ἀνάγκην ὁ βιογράφος νὰ προσαγάγῃ τὴν μαρτυρίαν συγγραφῶς, οἷος ὁ Θουκυδίδης.

5) Ἀριστ. 24. Παρατηρουμένου ὅτι εἰς τὸν ἀπὸ τῶν συμμάχων φόρον, ὀρισθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου εἰς 460 τάλαντα, « *Περικλῆς ἐπέθηκεν ὀλίγον δεῖν τὸ τρίτον μέρος* », ἐπιφέρεται : « *ἑξακόσια γὰρ τάλαντα Θουκυδίδης (2, 13, 3) φησὶν ἀρχομένου τοῦ πολέμου προσεῖναι τοῖς Ἀθηναίοις ἀπὸ τῶν συμμάχων* ».

Τὰ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ (ἐνθ' ἄνωτ.) παραδιδόμενα σχετικῶς δὲν φαίνονται πλήρως ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ παρὰ τῷ Πλούταρχῳ : « *θαροεῖν τε ἐκέλευε* (sc. Περικλῆς) *προσιόντων μὲν ἑξακοσίων ταλάντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φόρου κατ' ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῶν ξυμμάχων τῇ πόλει ἄνευ τῆς ἄλλης προσόδου* ». Ἡ ἐπὶ τοσοῦτον βαίνουσα φραστικὴ ἀντιστοιχία ὑποδεικνύει ὅτι ὁ βιογράφος εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ κείμενον τοῦ ἱστορικοῦ. Ἡ ὡς πρὸς τὰ πράγματα δὲ δυσαρμονία εἶναι κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον. Τὸ « *ὀλίγου δεῖν* » ἐτέθη πρὸς ἀκριβεστέραν δήλωσιν τῆς ἀναλογίας τῶν δύο ποσῶν, τῶν 140 καὶ τῶν 460 ταλάντων, οὐχὶ δὲ κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς τὸ « *ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ* ». Ἡ Θουκυδίδειος αὕτη ἐποχὴ, σημαίνουσα, ὡς καὶ ἡμεῖς νομίζομεν, καθόλου<sup>1</sup>, παρέστη ἀνάγκη νὰ παραλειφθῇ, καθ' ὅσον ὁ Πλούταρχος ἀναφέρεται εἰς ὠρισμένον χρονικὸν σημεῖον, ὡς δηλοῖ τὸ « *ἀρχομένου τοῦ πολέμου* », ὅπερ δὲν εὐθῆται μὲν ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ ἱστορικοῦ λεκτικῶς, ἀλλὰ συνάγεται ἐκ τῶν συνεχόμενων. Ἀνάλογα παρατηρητέα καὶ ὡς πρὸς τὸ « *Περικλῆς ἐπέθηκεν* » τοῦ πλουταρχείου χωρίου, παρατήρημα, ὅπερ ὁ Α. W. Gomme εὐρίσκει ἱκανῶς εὐλογον<sup>2</sup>. Καὶ ἐξ ἄλλων καὶ ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ χωρίου πιθανώτερον φαίνεται οὐχὶ ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶχε καὶ ἄλλην, πλὴν τῆς μνημονευομένης, ὑπ' ὅψιν πηγὴν, ἐξ ἧς ἤντησε τὴν περὶ τοῦ Περικλέους εἴδησιν, ἀλλ' ὅτι συνήγαγε τοῦτο ἐκ τῶν πραγμάτων, δεδομένου ὅτι ἐπὶ δεκαετηρίδας τότε ἐνὸς ἀνδρός, τοῦ Περικλέους ἡ ἀρχὴ ἦτο ἐν Ἀθήναις<sup>3</sup>. Ἡ ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν 600 ταλάντων ἀξιόλογος δυσχέρεια ἐν τῷ Θουκυδιδεῖῳ χωρίῳ σημαίνουσα, ὡς εὐνόητον, οὐχὶ πλείστα ὡς πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς, δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν ἀνυπέρβλητος, ὡς τὰ πράγματα παριστῶνται παρὰ Α. W. Gomme<sup>4</sup>, πρὸς τὴν εἴδησιν δὲ ταύτην οὐδεμία ἄλλη ἀντιφέρεται.

6) Λυκ. 28. Ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῆς ὑπὸ τινων ἐπικρίσεως τῶν νόμων τοῦ Λυκούργου, καθ' ἣν οὗτοι « *ἱκανῶς ἔχουσι πρὸς ἀνδρείαν, ἐνδεῶς δὲ*

1. Ἡ ἔκφρασις ἀναφέρεται εἰς τὸ ὅλον, ἐνταῦθα τὸ « *προσιόντων... προσόδου* », ὡς ὑποδεικνύεται καὶ ἀλλαχόθεν ἐκ τοῦ Θ ο υ κ υ δίδου (Α', 12, 2, Ε', 107, Ξ', 46, 4) καὶ ἐξ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων (Ἰσοκρ. Πανηγ. 154, Περὶ εἰρ. 35, Πλάτ. Πολιτικ. 294 Α), οὐχὶ δὲ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ « *φόρου* », ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς εισφορᾶς, ὡς ὑπεστήριξαν ὁ Kolbe καὶ ὁ Nesselhauf. Πλείονα περὶ τούτων βλ. ἐν Α. W. Gomme, A historical commentary on Thucydides, τόμ. Β', σ. 17.

2. Α. W. Gomme, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σ. 17.

3. Περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς ταύτης καθ' ἑαυτὴν βλ. Περ. 9 κ. ἀλλαχοῦ παρὰ Πλουτάρχῳ, περὶ ὧν κατωτέρω, σ. 518 κ. ἐξ. Περὶ δὲ τῆς διαρκείας ταύτης βλ. παρὰ τῷ αὐτῷ Περ. 16, ἐνθα παρατηρεῖται περὶ τοῦ Περικλέους ὅτι « *τεσσαράκοντα ἔτη ἐπρώτευν* », ἐπιφέρεται δέ : « *οὐκ ἐλάττω τῶν πεντεκαίδεκα ἐτῶν διηγεκῇ καὶ μίαν οὖσαν ἐν ταῖς ἐνιαυσίαις στρατηγίαις ἀρχὴν καὶ δυναστείαν κτησάμενος* ».

4. Α. W. Gomme, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σ. 19.

πρὸς δικαιοσύνην». Ἐπιφέρεται ἡ λεγομένη «*κρυπτεία*», μετ' ἐποχῆς τινος ἂν πράγματι αὕτη εἶναι ἐκ τῶν θεσμῶν τοῦ Λυκούργου, κατ' αὐτὴν δὲ Σπαρτιάται κατόπιν ἐντολῆς τῶν ἀρχόντων αὐτῶν καὶ νύκτωρ «*ἀπέσφαττον*» εἰλωτας ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ «*τοὺς ἀγροὺς ἐπιπορευόμενοι τοὺς ῥωμαλεωτάτους καὶ κρατίστους αὐτῶν ἀνήρουν*». Προσάγεται δὲ δίκην παραδείγματος: «*ὥσπερ καὶ Θουκυδίδης (4, 80, 4) ἐν τοῖς Πελοποννησιακοῖς ἱστορεῖ τοὺς ἐπ' ἀνδρεία προκρίθεντας ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν στεφανώσασθαι μὲν ὡς ἐλευθέρους γεγονότας, καὶ περιελθεῖν τὰ τῶν θεῶν ἱερὰ, μικρὸν δ' ὕστερον ἅπαντας ἀφανεῖς γενέσθαι πλείονας ἢ δισχιλίους ὄντας ὡς μήτε παραχρῆμα μὴθ' ὕστερον ἔχειν τινα λέγειν, οἷον (μάλιστα) τρόπῳ διεφθάρσαν*».

Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν πρώτην περίοδον τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (424 π.Χ.), ἐλήφθησαν δέ, ὡς καὶ θὰ προσδοκᾷτο ἐκ τοῦ «*ἱστορεῖ*», σχεδὸν αὐτολεξεῖ ἐκ τοῦ Θ ο υ κ υ δ ῖ δ ο υ (ἐνθ' ἄνωτ.): «*καὶ προκρίναντες ἐς δισχιλίους, οἱ μὲν (sc. εἰλωτες) ἐστεφανώσαντό τε καὶ τὰ ἱερὰ περιῆλθον ὡς ἡλευθερωμένοι, οἱ δὲ (sc. Λακεδαιμόνιοι) οὐ πολλῷ ὕστερον ἠφάνισάν τε αὐτοὺς καὶ οὐδεὶς ᾔσθετο οἷον τρόπῳ ἕκαστος διεφθάρη*». Τὴν μόνην ἐνταῦθα ἀξιωμανημόνευτον διαφορὰν παρατηροῦμεν ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ἐξαφανισθέντων εἰλωτῶν, τῷ «*ἐς δισχιλίους*» παρὰ Θουκυδίδη, «*πλείονας ἢ δισχιλίους*» παρὰ Πλούταρχῳ. Τὸ «*προκρίναντες ἐς δισχιλίους*» πρέπει νὰ σημαίῃ ἐκλέξαντες εἰλωτας, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἔφθανε τοὺς δισχιλίους<sup>1</sup>, ἀλλὰ βεβαίως δὲν ὑπερέβαινε αὐτούς. Ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ ἀβλεπτήματος τοῦ Πλούταρχου ἢ διαφορᾶς τῆς χειρογράφου παραδόσεως, θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Πλούταρχος ἀποδίδει εἰς τὴν πρόθ. «*ἐς*» διάφορον τῆς ἀνωτέρω σημασίαν, οἷον δ' ἔχει παρ' ἡμῖν τὸ περίπου.

Εἶναι πάντως ἀξιοπαρατήρητον ὅτι τοιαῦται πράξεις, εἰ καὶ συνήπτοντο πρὸς θεσμὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Λυκούργον, δὲν ἦσαν τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Πλούταρχου, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἱκανῶς ἐφεξῆς ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ φερομένων: «*καὶ ἅλλα δὲ τραχέως προσεφέροντο (sc. οἱ Λακεδαιμόνιοι) καὶ σκληρῶς αὐτοῖς (sc. τοῖς εἰλωσι)*».

Ὅπως δὲ τότε, λίαν χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐπὶ θέματος τοσοῦτον σπουδαίου, οἷον τὸ ἀνωτέρω περιστατικόν, τὸ στηρίζον τοιαύτην τῶν Σπαρτιατῶν ἔναντι τῶν εἰλωτῶν τακτικὴν, ὁ Πλούταρχος ἀρκεῖται εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου μόνου, εἰ καὶ αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην διὰ πολλῶν (ἐνθ' ἄνωτ., 80, 3) νὰ ἐρμηνεύσῃ κατὰ καθολικώτερον μάλιστα ἐν τισὶ τρόποις, τὴν σπαρτιατικὴν ἐνέργειαν ταύτην, οἷον εὐρίσχωις εὐλόγους τὰς δυσχερείας νὰ γίνῃ ἢ παρ' αὐτῷ εἰρησὶς πιστευτή.

1. Περὶ τῆς σημασίας ταύτης τῆς προθ. εἰς μετὰ τοιούτων ἀριθμητικῶν βλ. κ. ἄλλους πολλοὺς κ. Ed. Schwyzer - A. Debrunner (Griech. Gramm., τόμ. Β', Μόναχον, 1950, σ. 459 κ.ἐξ.), ἐνθα καὶ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου χωρία.

7) Νικ. 20. Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐν Σικελίᾳ με-  
ταξὺ Ἀθηναίων καὶ Συρακουσίων ἀγῶνος, παρατηρεῖται περὶ στρατηγήμα-  
τος τοῦ Κορινθίου Ἀρίστωνος καὶ τῆς ἐντεῦθεν αἰφνιδιαστικῆς, κρινάσης δὲ  
τὸν ἀγῶνα, ἐπιθέσεως τῶν Συρακουσίων: « καὶ καταστρατηγηθέντες (sc. οἱ  
Ἀθηναῖοι) ὅπ' Ἀρίστωνος τοῦ Κορινθίου κυβερνήτου τοῖς περὶ τὸ ἄρι-  
στον, ὡς εἴρηκε Θουκυδίδης (7, 40), κατὰ κράτος ἡττήθησαν καὶ πολλοὺς  
ἀπέβαλον ».

Ταῦτα κατὰ συμπύκνωσιν τρόπον τινὰ τῶν παρὰ Θουκυδίδην παραδιδो-  
μένων, δεικνύουσιν τὴν ἐξαίρετον περὶ τὰ τοιαῦτα ἐμπειρίαν τοῦ Χαιρω-  
νέως λογίου. Τὸ « ὡς εἴρηκε Θουκυδίδης », κείμενον ἐν τῷ μέσῳ, ἀναφέ-  
ρεται εἰς ἀμφοτέρω, τὸ τε προηγούμενον, τὸ ὑποδηλοῦν τὰς συνθήκας, καὶ  
τὰ ἐπόμενα, τὰ δηλοῦντα τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκείνης. « Τὰ περὶ  
τὸ ἄριστον » ἀντιστοιχοῦσι πρὸς « τὰ ἀμφὶ τὸ ἄριστον » παρὰ Θουκυδίδην  
(Ζ', 40, 2), ἐκτίθενται δὲ διὰ πολλῶν παρ' αὐτῷ (ἐνθ' ἄνωτ. 39, 2-40, 4)  
τὰ κατὰ τὸ στρατήγημα τοῦτο τοῦ Κορινθίου ναυτικοῦ. Τὸ « κατὰ κράτος  
ἡττήθησαν (sc. Ἀθηναῖοι) » ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ πολλῶ κατωτέρω παρὰ τῷ  
ἱστορικῷ (41, 1) « κατὰ κράτος ναυμαχοῦντες οἱ Συρακόσιοι ἐνίκησαν »,  
προσφωρῶς δὲ συνάπτεται τὸ « κατὰ κράτος » οὐχὶ τῷ ἐπιφερομένῳ « ναυμα-  
χοῦντες » ἀλλὰ τῷ ἐν τέλει τῆς προτάσεως « ἐνίκησαν »<sup>1</sup>. Τέλος τὸ δεύτερον  
σκέλος τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ναυμαχίας « πολλοὺς ἀπέβαλον » ἀντιστοιχεῖ  
πρὸς τὰ ἔτι μᾶλλον κατωτέρω (41, 4) φερόμενα: « ἀνδρας τε τοὺς μὲν  
πολλοὺς ζωορῶσαντες, τοὺς δὲ ἀποκτείναντες (sc. οἱ Συρακόσιοι) », δη-  
λοῦντα τὰς μεγάλας εἰς νεκροὺς καὶ αἰχμαλώτους ἀπωλείας τῶν Ἀθηναίων.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐν τῇ συμπυκνώσει ταύτῃ προσήλωσις τοῦ Χαι-  
ρωνέως λογίου πρὸς τὸ θουκυδίδειον κείμενον, καὶ ὡς πρὸς τὰ πράγματα καὶ  
ὡς πρὸς τὴν λέξιν, ὅπερ ἐχρησιμοποιήθη ἐνταῦθα ὡς μόνη πηγὴ.

8) Περ. 33. Ὁ συγγραφεὺς, πραγματευόμενος περὶ τῶν μηχανορραφιδῶν  
τῶν Σπαρτιατῶν εἰς βάρος τοῦ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις κύρους τοῦ Περι-  
κλέους, μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, παρατηρεῖ: « οἱ δὲ  
Λακεδαιμόνιοι γινώσκοντες ὡς ἐκείνου καταλυθέντος εἰς πάντα μαλακωτέ-  
ροις χρήσονται τοῖς Ἀθηναίοις, ἐκέλευον αὐτοὺς τὸ ἄγος ἐλαυνεῖν τὸ Κυλώ-  
νειον, ᾧ τὸ μητρόθεν γένος τοῦ Περικλέους ἔνοχον ἦν, ὡς Θουκυδίδης  
(1, 127, 1) εἴρηκεν ».

Τούτων πράγματι πηγὴ τὰ παρὰ Θουκυδίδην (ἐνθ' ἄνωτ.): « τοῦτο

1. Ἀνάλογος ἔκφρασις καὶ ἀλλαχοῦ παρὰ Θουκυδίδην, ὅσον Α', 118, 3:  
« κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσεσθαι », ὁμοίως δὲ φαίνεται συνάψας καὶ ἐκεῖ ὁ  
Πλουτάρχος (Ηθ. 403 Β), ἂν γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ διόρθωσις Wasse.

δὴ τὸ ἄγος οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκέλευον ἐλαύνειν δῆθεν τοῖς θεοῖς πρῶτον τιμωροῦντες, εἰδότες δὲ Περικλέα τὸν Ξανθίππου προσεχόμενον αὐτῷ κατὰ τὴν μητέρα καὶ νομίζοντες ἐκπεσόντος αὐτοῦ ῥῆον (ἄν) σφίσι προχωρεῖν τὰ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ».

Ὁ βιογράφος ἠντλησεν ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ οὐ μόνον τὰ περὶ μητροθέν « ἐνοχῆς » τοῦ Περικλέους εἰς τὸ Κυλώνειον ἄγος<sup>1</sup>, ὥσει τὸ « ὡς Θ. εἶρηκεν » δὲν ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτά, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ τοῦ πραγματικοῦ σκοποῦ, εἰς δὴ οἱ Σπαρτιάται ἀπέβλεπον. Τὸ πλουτάρχειον « γινώσκοντες ὡς ἐκείνου (sc. τοῦ Περικλέους) καταλυθέντος εἰς πάντα μαλακωτέροις χρήσονται τοῖς Ἀθηναίοις » εὐρίσκεται ἐν λαμπροῦ ὡς πρὸς τὰ πράγματα ἁρμονικῶς πρὸς τὸ θουκυδίδειον : « νομίζοντες ἐκπεσόντος αὐτοῦ ῥῆον (ἄν) σφίσι προχωρεῖν τὰ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ».

Κατὰ ταῦτα καὶ τὴν σπουδαίαν ταύτην περὶ τῆς πρώτης ἐν κρισιμωτάτοις καιροῖς προσωπικότητος τῶν Ἀθηναίων εἰδησιν παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ ἀποδέχεται κατὰ πάντα ὁ Πλούταρχος.

Ὅκτῳ εἶναι, ὡς ἀνωτέρω, τὰ χωρία παρὰ τῷ Πλούταρχῳ βιογραφοῦντι, ἐν οἷς γίνεται χρῆσις εἰδήσεων περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων, συναπτομένων οὕτως ἢ ἄλλως πρὸς τὰ πολιτικά, ἐκ τοῦ Θουκυδίδου μόνου, οὐχὶ δὲ καὶ ἐξ ἄλλων συγγραφῶν.

« Πράξις » καθαρῶς ὑπὸ τὴν ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Νικίου (κεφ. 1) σημασίαν εἶναι μόνον τὸ στρατήγημα τοῦ Κορινθίου Ἀρίστανος (Νικ. 20), ἐνδεχομένως δὲ ἄλλ' ὑπὸ τινα μόνον, ταύτην ἢ ἐκείνην, τὴν ἔποψιν ἢ κατὰ τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ Περικλέους αὔξεις τοῦ ἀπὸ τῶν συμμάχων φόρου (Ἀριστ. 24), ὡς καὶ ἡ ἐν Σπάρτῃ λεγομένη ὡς εἰς θεσμούς τοῦ Λυκούργου ἀνήκουσα « κρυπτεία » (Λυκ. 28). Ἀλλὰ περὶ οὐδετέρας τούτων ὑπάρχει ἄμεσος ἐκ τοῦ Θουκυδίδου μαρτυρία, καθ' ὅσον ὡς πρὸς τὴν πρώτην μὲν τὸ μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἀναφέρεται εἰς τὸ συνολικὸν ποσὸν τοῦ φόρου τούτου, ἀρχομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε πρωταγωνιστὴς ἦτο ὁ Περικλῆς, ὡς πρὸς τὴν δευτέραν δὲ ἢ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου εἰδήσις εἶναι ἀπλῶς ἐκθεσις τῶν κατὰ τὴν « κρυπτείαν » ἐν τινι περιπτώσει.

Τρία χωρία εἶναι χαρακτηρισμοὶ προσώπων, τὸ « πρὸς ἡδονὰς ἀγώγιμον » τοῦ Ἀλκιβιάδου (Ἀλκιβ. 6), ἢ « κακοήθεια καὶ ἀπάτη » αὐτοῦ (Ἀλκ. Κοριολ. σύγκρ. 2, πβ. κ. Ἀλκ. 14 κ. Νικ. 10, ἐνθα ὁμοῦ δὲν γίνεται μνεία τοῦ Θουκυδίδου), τὸ « πονηρὸν » τοῦ Ὑπερβόλου (Ἀλκ. 13). Μόνον περὶ

1. Ὡς παρατηρεῖται παρὰ τῷ A. W. Gomme (ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σ. 430), τὸ παρὰ Θουκυδίδῃ « προσεχόμενον αὐτῷ » ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ « ἐνοχον ὄντα τῷ ἄγῃ », κατὰ τὸν Πλούταρχον (ἐνθ' ἄνωτ.) καὶ νεωτέρους ἐκδότας, οὐχὶ πρὸς τὸ « ἐγγεγενῆ ὄντα τῷ γένει ».

τοῦ τελευταίου τῶν χαρακτηρισμῶν τούτων ὑπάρχει ρητὴ μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδου, ὡς πρὸς δὲ τοὺς δύο προηγουμένους παρέχονται ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ στοιχεῖα, μᾶλλον ἢ ἥτιον στηρίζοντα αὐτούς.

Δύο χωρία τέλος ἀναφέρονται εἰς ἀπλᾶ μᾶλλον γεγονότα, τὴν μάχην τῆς Μαντινείας (᾽Αγρ. 33, καὶ ἐν ᾽Ηθ. 347 D ἐξ ἀναλόγου ἀφορμῆς), τὸ «ἐνοχον» εἰς τὸ Κυλώνειον ἄγος τῷ «μητρόθεν γένει» τοῦ Περικλέους (Περ. 33), ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα μαρτυροῦνται σαφῶς ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου.

Ἡ χρῆσις τῶν ἐκ τῶν Θουκυδίδου μαρτυρουμένων ἐν τοῖς ἀνωτέρω χωρίοις γίνεται μετ' ἀκριβείας κατὰ κανόνα ἀπολύτου. Ἡ ἐνιαχοῦ δυσαρμονία εἶναι κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον, ὡς ἡ περὶ τὸ ποσὸν τοῦ ἀπὸ τῶν συμμάχων φόρου (᾽Αριστ. 24), ἢ οὐδὲν σημαίνουσα, ἀπλῶς δὲ οὕσα ζήτημα ἐρμηνείας, ὡς ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δολοφονηθέντων εἰλώτων (Λυκ. 28).

Ἡ χρῆσις αὕτη γίνεται μετὰ πληρότητος ἐπίσης κατὰ κανόνα. Ἐνίοτε παρέχονται γεγονότα, μὴ παραδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, ἄλλοθεν δ' ἀντιληθέντα προδήλως, πρὸς θεραπείαν εἰδικῆς ἀνάγκης μετέχουσας διευκρινήσεως τῶν πραγμάτων, ὡς τὰ περὶ Ὑπερβόλου (᾽Αλκ. 13) ἢ ἀντιθέτως συμπεκνοῦνται τὰ παρὰ Θουκυδίδην ὡς ἐκ τοῦ διαφόρου τιθεμένου σκοποῦ, ὡς τὰ κατὰ τὸ στρατήγημα τοῦ Ἀρίστωνος (Νικ. 20), ἀλλ' οὐτ' ἐντεῦθεν οὐτ' ἐκεῖθεν βλάπτεται τὸ κύρος τῶν ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ εἰδήσεων παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ. Ἡ κατὰ κανόνα δὲ πληρότης αὕτη, ὡς καὶ ἡ ἀκριβεία, ἐξικνουμένη καὶ εἰς περιπτώσεις πᾶν ἄλλο ἢ κατ' ἀρχὴν εὐαρέστους εἰς τὸν ἡμέτερον συγγραφεύα, δεικνύει τὴν σπουδαιότητα, ἣν ἀπέδιδεν εἰς πηγὴν, οἷος ὁ Θουκυδίδης, ὁ εὐσυνείδητος συγγραφεύς.

### β') Εἰδήσεις περὶ πραγμάτων ἐκ τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἄλλων

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω χωρίοις ὁ Πλουτάρχος περὶ γεγονότος τινὸς προσάγει τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου μόνου, φαίνεται δὲ ἀποδίδων αὐτὴν κατ' ἀκριβείαν μᾶλλον ἢ ἥτιον καὶ ἀποδεχόμενος αὐτήν.

Ἀλλαχοῦ ἐν τούτοις ὁ συγγραφεὺς παραθέτει καὶ ἄλλην, ἐκτὸς τοῦ Θουκυδίδου, μαρτυρίαν. Ἰδωμεν τί συμβαίνει ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις.

1) ᾽Αλκιβ. 11. Ὁ συγγραφεύς, ἀναφερόμενος εἰς τὰς «περιβοήτους ἱπποτροφίας» τοῦ ᾽Αλκιβιάδου ὡς ἐκ τοῦ ὑπ' οὐδενὸς ὑπερβληθέντος πλήθους τῶν ἄρμάτων, τὰ ὅποια «καθῆκεν Ὀλυμπίαισιν», προσθέτει ἀνάλογα ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀματοδορομῶν τούτων : «καὶ τὸ νικῆσαι καὶ δευτέρον γενέσθαι καὶ τέταρτον ὡς Θουκυδίδης (6, 16, 2) φησὶν, ὁ δ' Εὐρυπιδῆς (PLG II, 266 B<sup>4</sup>) τρίτον, ὑπερβάλλει λαμπρότητι καὶ δόξῃ πᾶσαν τὴν ἐν τούτοις φιλοτιμίαν».

Τῶν περὶ τῶν πηγῶν λεγομένων τὸ μὲν «ὡς Θουκυδίδης φησὶν» ἀνα-

φέρεται εἰς περικοπὴν δημηγορίας τοῦ Ἀλκιβιάδου παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ<sup>1</sup> (ἐνθ' ἄνωτ.): « ἐνίκησα δὲ καὶ δεύτερος καὶ τέταρτος ἐγενόμην », τὸ δ' « ὁ δ' Εὐριπίδης »<sup>2</sup> εἰς ἕξμα τοῦ Εὐριπίδου (ἐνθ' ἄνωτ.), ἐνθα λέγει ὁ ποιητὴς περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου:

*Καλὸν ἂ νίκα· κάλλιστον δ', ὃ μηδεὶς ἄλλος Ἑλλάνων, ἄρματι πρώτα δραμεῖν καὶ δεύτερα καὶ τρίτα*<sup>3</sup>.

Ἡ τῶν δύο εἰδήσεων διαφορὰ δὲν εἶναι οὐδ' εἰς τὸν Πλούταρχον φαίνεται ἰδιαίτερος ἀξιόλογος<sup>4</sup>. Διὸ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἀρκεῖται εἰς ἀπλὴν παράθεσιν τῶν εἰδήσεων, μὴ ἐπιχειρῶν νὰ δείξῃ τίς ἢ ἐξ αὐτῶν προκριτέα. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ἐκ τῆς προτάξεως τοῦ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου μαρτυρουμένου, εἰ καὶ τὸ « τέταρτον » ἔδει νὰ ἔπληται τῷ « τρίτον », εἰκάζεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς προκρίνει τὸν Θουκυδίδην ἐνταῦθα τοῦ Εὐριπίδου, πρὸς τὸν ἱστορικὸν δ' ἐπίσης φέρεται καὶ ὡς πρὸς τὴν φράσιν.

2) Ἀλκιβ. 20. Ὁ συγγραφεὺς, πραγματευόμενος περὶ τῶν ἐρμοκοπιδῶν καὶ τῶν εἰς βάρος τοῦ Ἀλκιβιάδου « ὑποψιῶν καὶ διαβολῶν », παρατηρεῖ: « τοὺς δὲ μηνύσαντας (sc. τοὺς ἐρμοκοπίδας) ὁ μὲν Θουκυδίδης ὀνομάσαι παρήκεν, ἄλλοι δ' ὀνομάζουσι Διοκλείδαν καὶ Τεῦκρον, ὧν καὶ Φρύνιχός ἐστιν ὁ κωμικὸς ταυτὶ πεποιηκώς (fr. 58 K) »

*ὃ φίλιαν Ἑρμῇ, καὶ (οὐ) φυλάσσου μὴ πεσῶν  
σαυτὸν περικρούσης καὶ παράσχης διαβολὴν  
ἐτέρῳ Διοκλείδῃ βουλομένῳ κακόν τι δράν.*

ΕΡ. φυλάξομαι. Τεύκρῳ γὰρ οὐχὶ βούλομαι  
μήνυτρα δοῦναι τῷ παλαμναίῳ ξένῳ »<sup>5</sup>.

1. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ πλουτάρχειας ἔκφρασις ὡς πρὸς τὸν ὑπαινιγμὸν ὅτι καὶ ὁ Πλούταρχος ἤδη ἔκρινε τὰς δημηγορίας ὡς τοῦ Θουκυδίδου ἔργον.

2. Θὰ προσεδόκα τις ἐνταῦθα: « ὡς δ' Εὐριπίδης », ὅπερ καὶ ὁμαλώτερον ἔχει καὶ τὸ οὐχὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν παρατιθέμενον κύριον ὄνομα ἀνδρὸς, ὡς εἰκός, προσφέρει, παραδίδεται ἐν N., εἰσάγεται δὲ παρὰ Lind. - Ziegl. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη γραφή, οὐχὶ ἄτοπος οὖσα, παραδίδεται ἐν Y.

3. Διαφοραὶ ἐλαφραὶ, ἄνευ δὲ τινος σημασίας, παρατηροῦνται ἐν τοῖς δυσὶ πρώτοις στίχοις τοῦ χωρίου ἐν τῇ ἐπ' ἐσχάτων ἐκδόσει Ern. Diehl (Anthol. lyr. gr.<sup>3</sup>, τεῦχ. Α', παρὰ Teubner, Λειψία, 1954, σ. 91): « καλὸν ἂ νίκα· (τὸ) κάλλιστον (δ') », ὃ μηδεὶς ἄλλος Ἑλλάνων (λαχών).

4. Δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι, ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ πλουτάρχειον χωρίον, θὰ ἐπεχειρεῖτο ἐνδεχομένως διόρθωσις τοῦ ἐτέρου τῶν δύο ἄλλων χωρίων ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο, τῆς μεταξὺ αὐτῶν διαφορᾶς ταύτης ἀποδιδομένης εἰς παρανόμωσιν. Ἀλλ' ἐκ τοῦ πλουτάρχείου χωρίου προκύπτει ὅτι οὗτος ἀνέγνωσε σαφῶς: « τέταρτον » παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ, « τρίτον » παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ, παρανόμωσιν δὲ πρὸ αὐτοῦ δὲν φαίνεται πιθανόν.

5. Κατὰ τὴν ἐκδ. J. M. Edmonds, The fragments of attic comedy, τόμ. Α', Leiden, 1957, σ. 468.

Πράγματι ὁ ἱστορικὸς δὲν ὀνομάζει τοὺς μνηύσαντας τοὺς ἐρμολοκπίδας, ὡς δεικνύει ἔρευνα ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, μάλιστα δ' ἐν οἰκείαις θέσεσιν, ὡς ἐν ζ', 28, μάλιστα δὲ 53. Ἐκ τοῦ «*παρῆκεν*» δὲ τοῦ Πλουτάρχου εἰκάζεται ὅτι οὗτος εὗρισκε τὸν ἱστορικὸν ἐξ ἀδιαφορίας μᾶλλον ἢ ἀβλεψίας παραλείποντα νὰ ὀνομάσῃ τοὺς «*μνηύσαντας*» τοὺς ἐρμολοκπίδας. Φαίνεται δὲ οὗτος δικαίων τοιαύτην ἀποψιν, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν παρ' αὐτῷ ἀμέσως μάλιστα μετὰ τὸ παρατεθὲν χωρίον φερομένων: «*καίτοι βέβαιοι οὐδὲν οὐδ' ἰσχυρὸν οἱ μνηύοντες ἐδείκνυσαν*». Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ φαίνεται, οὐχὶ δὲ λίαν ἀσαφῶς, προέχουσα ἡ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ συγγραφέως θέσις τοῦ Θουκυδίδου ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου προσώπων καὶ πραγμάτων.

3) Θεμιστ. 25. Ὁ Πλούταρχος, ἐπικρίνων τὴν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἐκτεθεῖσαν μαρτυρίαν τοῦ Σησιμβρότου ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, φυγὰς ὧν, ἔπλευσε πρῶτον εἰς Σικελίαν πρὸς τὸν τύραννον Ἰέρωνα, ἀποτυχὼν δ' ἐκεῖ ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀσίαν, παρατηρεῖ: «*ταῦτα δ' οὐκ εἰκόσ ἐστι οὕτω γενέσθαι*». Ὡς αἰτιολογίαν προσάγει ὁ συγγραφεὺς τὰ παρὰ τῷ Θεοφράστῳ (fr. 126 W.) «*ἰστορούμενα*», ἐνθα ὁ Θεμιστοκλῆς παριστάται ὡς διὰ λόγου οὕτω ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐπιδιώξας νὰ ἀπαγορευθῇ ἡ συμμετοχὴ εἰς τοὺς ἀγῶνας «*ἱππων*» τοῦ τυράννου, ἐπιφέρει δέ: «*Θουκυδίδης δὲ (1, 137, 1) ἐκπλεῦσαί φησι αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἑτέραν καταβάντα θάλασσαν ἀπὸ Πύδνης, οὐδενὸς εἰδότος δοτις εἴη τῶν πλεόντων, μέχρι οὗ πνεύματι τῆς δολκάδος εἰς Νάξον<sup>1</sup> καταφερομένης ὕπ' Ἀθηναίων πολιορκουμένην τότε, φοβηθεὶς ἀναδείξειεν αὐτὸν τῷ τε ναυκλήρῳ καὶ τῷ κυβερνήτῃ, καὶ τὰ μὲν δεόμενος τὰ δ' ἀπειλῶν καὶ λέγων, ὅτι κατηγορήσει καὶ καταπνέουσιτο πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὡς οὐκ ἀγνοοῦντες ἀλλὰ χρήμασι πεισθέντες ἐξ ἀρχῆς ἀναλάβοιεν αὐτόν, οὕτως ἀναγκάσειε παραπλεῦσαι καὶ λαβέσθαι τῆς Ἀσίας*».

Παρὰ Θουκ. (Α', 137, 1 κ.ἑξ.) ἀναγινώσκεται: «*ἀποστέλλει* (sc. Ἀδμητος Θεμιστοκλέα)... ἐπὶ τὴν ἑτέραν θάλασσαν περὶ Πύδναν τὴν Ἀλεξάν-

1. Ἐν τῷ appar. crit. τῆς παρὰ Teubner ἐκδόσεως ὑπὸ Lindskog τοῦ κειμένου τοῦτου ἀναγινώσκεται: «*θάσον S*». Κατὰ A. W. Gomme (ἐνθ' ἀναστ., τόμ. Α', σ. 398 κ.ἑξ.) τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι διαφέρον, κατ' αὐτὸν δὲ καὶ ἂν ἡ γραφὴ εἴναι ἡ ὀρθή, ὁ Πλούταρχος δηλονότι ἀνέγνωσε παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ «*θάσον*», καὶ ἂν ἔτι ὁ Θουκυδίδης αὐτὸς ἔγραψεν ἢ ἔμελλε νὰ γράψῃ «*θάσον*», ἀπαλλασσόμεθα τῆς ἑτέρας μόνον τῶν χρονολογικῶν δυσκολιῶν, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν συνάντησιν Θεμιστοκλέους καὶ Ἀρταξέρξου, περὶ ἧς κατωτέρω. Οὕτως ἡ ἄλλως ἢ ἀκριβολογία τοῦ Πλουτάρχου δὲν τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ κατὰ τὸν Ἀγγλον λόγιον ἐνταῦθα, τοῦτο δ' ἔχει μείζονα ὡς πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς σημασίαν. Ὅμως ἡμεῖς δὲν βλέπομεν πῶς ἀποκλείεται ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀβλέπημα τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῇ λίαν ἀσθενεῖ ὑποθέσει ὅτι παρὰ Θουκυδίδῃ ὑπῆρχεν ἡ μὴ σωθεῖσα γραφὴ «*θάσον*», ἔγραψε δὲ ὁ Πλούταρχος «*Νάξον*».

δρου. ἐν ἣ ὀλκάδος τυχὼν ἀναγομένης ἐπ' Ἰωνίας καὶ ἐπιβάς καταφέρεται χειμῶνι ἐς τὸ Ἀθηναίων στρατόπεδον, ὃ ἐπολιόρκει Νάξον. καὶ (ἦν γὰρ ἀγνώως τοῖς ἐν τῇ νηϊ) δείσας φράζει τῷ ναυκλήρῳ ὅστις ἐστὶ καὶ δι' αὐτοῦ φεύγει, καὶ εἰ μὴ σώσει αὐτόν, ἔφη ἐρεῖν ὅτι χορήμασι πεισθεὶς αὐτὸν ἄγει· τὴν δὲ ἀσφάλειαν εἶναι μηδὲνα ἐκβῆναι ἐκ τῆς νεὼς μέχρι πλοῦς γένηται· πειθόμενῳ δ' αὐτῷ χάριν ἀπομνήσεσθαι ἀξίαν. ὃ δὲ ναύκληρος ποιεῖ τε ταῦτα καὶ ἀποσαλεύσας ἡμέραν καὶ νύκτα ὑπὲρ τοῦ στρατοπέδου ὕστερον ἀφικνεῖται ἐς Ἑφεσον».

Καίτοι ἐκ τῆς παρὰ Πλουτάρχῳ τάσεως πρὸς συνόψισιν ἐνταῦθα καὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ λόγου φυσικῇ φαίνεται ἡ μὴ αὐτολεξεῖ ἀπόδοσις τῶν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου λεγομένων, ἡ παρὰ τῷ βιογράφῳ ἐνιαχοῦ διαφοροποιήσις βαίνει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κινεῖ εἰς ἀπορίαν.

Παραλείψεις εἶναι εὐνόητοι, ὡς «ἀναγομένης ἐπ' Ἰωνίας», «δι' αὐτοῦ φεύγει», «τὴν δὲ ἀσφάλειαν εἶναι μηδὲνα ἐκβῆναι ἐκ τῆς νεὼς μέχρι πλοῦς γένηται», μάλιστα δὲ «πειθόμενῳ δ' αὐτῷ χάριν ἀπομνήσεσθαι ἀξίαν», εὐρίσκουσά πως ἀπόδοσιν εἰς τὴν γενικωτέραν ἔκφρασιν: «τὰ μὲν δεόμενος». Διαφοραὶ δὲ ὡς «πνεύματι» ἀντὶ «χειμῶνι» καὶ «τῆς ὀλκάδος εἰς Νάξον καταφερομένης ὑπ' Ἀθηναίων πολιορκουμένην» ἀντὶ «καταφέρεται ἐς τὸ Ἀθηναίων στρατόπεδον, ὃ ἐπολιόρκει Νάξον», «λαβέσθαι τῆς Ἀσίας» ἀντὶ «ἀφικνεῖται ἐς Ἑφεσον», δὲν λέγουσι μὲν πολλὰ καθ' ἑαυτάς, ἀλλ' εἶναι ἀπροσδοκῆτως πολυάριθμοι, προκειμένου ἀπλῶς περὶ χωρίου. Προσθῆκαι δέ, οἷαι εἶναι τὸ μνημονευθὲν «τὰ μὲν δεόμενος», ἐπίσης δὲ «τὰ δ' ἀπειλῶν», «ὅτι κατηγορήσει καὶ καταπεύσοιτο», ἀποτελοῦσι κυρίως χαρακτηρισμοὺς τῶν παρὰ Θουκυδίδην μᾶλλον συγκεκριμένων. Ἡ προσθήκη ἐν τούτοις «καὶ τῷ κυβερνήτῃ», τῆς ὁποίας τὴν σημασίαν ὅσονδῆποτε καὶ ἂν μειώσῃ τις, μετὰ δυσκολίας δύναται νὰ δεχθῇ μετὰ τοῦ Gomme ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐνταῦθα «has quoted Thucydides' account of the flight across the Aegean and the escape off Naxos»<sup>1</sup>, φαίνεται δυσερμηνεύτος τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐκ τῶν παρ' ἑκατέρῳ συγγραφῇ ἐφεξῆς φερομένων ἀσφαλῶς προκύπτει ὅτι ὁ μὲν Θουκυδίδης ἔγραψε μόνον «τῷ ναυκλήρῳ», ὃ δὲ Πλούταρχος «τῷ τε ναυκλήρῳ καὶ τῷ κυβερνήτῃ», οὕτω δὲ φαίνεται ἀποκλειόμενον παρὰ τούτῳ ἢ παρ' ἐκείνῳ σφάλμα τῆς χειρογράφου παραδόσεως.

Παρὰ τὰ ἐπὶ μέρους ταῦτα, εἶναι ἀξιοπαρατήρητον ὅτι τὸ θουκυδίδειον τοῦτο χωρίον εἶναι ἡ μόνη ἔξ ἀντικειμένου μαρτυρία, ἣτις χρησιμοποιεῖται ἐνταῦθα πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν παρὰ Στρησιμβρότῳ παραδιδόμενων, τοῦτο δὲ καὶ μόνον χαρακτηρίζει ἱκανῶς τὴν κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Πλουτάρχου σπουδαιότητα τοῦ θουκυδίδειου χωρίου.

1. A. W. G o m m e, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σ. 398.

4) Θεμιστ. 27 : « Θουκυδίδης (1, 137, 3) μὲν οὖν καὶ Χάρων ὁ Λαμπακηνὸς (FHG I, 32) ἱστοροῦσι τεθνηκότος Σέρξου πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τῷ Θεμιστοκλεῖ γενέσθαι τὴν ἔντευξιν » *Ἐφορος* (FHG I, 265) δὲ καὶ Δείνων (FHG II, 93) καὶ Κλείταρχος (scr. rer. Alex. fr. 24 M.) καὶ Ἡρακλείδης (FHG II, 97) ἔτι δ' ἄλλοι πλείονες πρὸς αὐτὸν ἀφικέσθαι τὸν Σέρξην. τοῖς δὲ χρονικοῖς δοκεῖ μᾶλλον ὁ Θουκυδίδης συμφέρεσθαι, καίπερ οὐδ' αὐτοῖς ἀτρέμα συνταττομένοις »<sup>1</sup>.

Παρὰ Θουκυδίδην (ἐνθ' ἄνωτ.) ἀναγινώσκεται : « καὶ μετὰ τῶν κάτω Περσῶν τινος πορευθεὶς ἄνω ἐσπέμπει γράμματα πρὸς βασιλέα Ἀρταξέρξην τὸν Σέρξου νεωστὶ βασιλεύοντα ». Προδήλως τὰ ἀνωτέρω παρὰ τῷ ἱστορικῷ ἀναφέρονται εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Ἀθηναίου φυγάδος, οὐχὶ δ' εἰς συνάντησιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν<sup>2</sup>. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς δὲ ταύτης οὗτος ἐξήτει σὺν τοῖς ἄλλοις μετὰ κυρέλευσιν ἔτους νὰ γίνῃ δεκτὸς παρὰ τῷ βασιλεῖ (ἐνθ' ἄνωτ., 4) : « βούλομαι δ' ἐνιαυτὸν ἐπισχὼν αὐτός σοι περὶ ὧν ἤκω δηλώσαι ». Ἡ συγκατάθεσις ἐδόθη, οὕτω δὲ καὶ ἐγένετο, ὥς ἀφίεται νὰ νοηθῇ ἐκ τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου τοῦ Θουκυδίδου (Α', 138, 2) : « ἀφικόμενος δὲ μετὰ τὸν ἐνιαυτὸν γίγνεται παρ' αὐτῷ μέγας καὶ σὸς οὐδείς πο Ἑλλήνων ». Κατὰ ταῦτα ἡ περὶ τῆς συναντήσεως ταύτης εἰς τὸν Θουκυδίδην παραπομπὴ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκδόσει τοῦ Πλουτάρχου δὲν φαίνεται ἀκριβής, μνεία ἐν τούτοις τῆς συναντήσεως, εἰ καὶ οὐχὶ ρητῇ, πρέπει νὰ συναχθῇ ἐξ ἄλλων, ἱκανῶς δὲ κατωτέρω παρὰ τῷ ἱστορικῷ φερομένων. Οὕτως, ἀνακρίβεια οὐσιαστικῇ ἐνταῦθα δὲν ἐλέγχεται παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ.

Καίτοι ἐκ καθήκοντος τεκμηριώσεως τῶν δύο ἀπόψεων ἐπὶ τοῦ σπουδαίου κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ βιογράφου σημείου τούτου μνημονεύονται ἐνταῦθα πολλοὶ συγγραφεῖς, δὲν παρέχεται ἐν τούτοις οὐσιαστικῇ ἀξιολόγησις αὐτῶν. Τὸ ἐπιφερόμενον παρ' αὐτῷ : « τοῖς δὲ χρονικοῖς δοκεῖ μᾶλλον ὁ Θουκυδίδης συμφέρεσθαι, καίπερ οὐδ' αὐτοῖς ἀτρέμα συνταττομένοις » δεικνύει στροφὴν πρὸς τὰ πράγματα, συνήθη τῷ συγγραφεῖ, ἐν περιπτώσει μάλιστα ἀντιθέσεως τῶν πηγῶν<sup>3</sup>, ὁμολογητέαν δ' ἐνταῦθα εἶτε αὕτη εἶτε ἐκεῖνη ἡ

1. Ὁμὰς χειρογράφων Υ παρέχει : « αὐτοῖς - συνταττομένοις », S : « αὐτὸς - συνταττομένος », κατὰ τοῦτο διόρθ. Cobet : « αὐτοῖς - συνταταγμένους », ἐκ τούτου δὲ διόρθ. Ziegler : « αὐτὸς - συνταταγμένος » (βλ. Ziegler, ἐν ἐκδόσ. τόμ. Δ', μέρ. Β', σ. X). Ἡμεῖς ἀκολουθοῦμεν μετὰ πολλῶν ἐκδοτῶν (ἐν οἷς ὁ Perrin παρὰ Loeb) τῇ μᾶλλον παραδεδομένῃ γραφῇ, μὴ εὐρίσκοντες τὰς προταθείσας διορθώσεις ἀπολύτως ἀναγκαίας, ἀποκλίνοντες δ' ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως Lindskog.

2. Τὸ πρᾶγμα δεικνύουσι καὶ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα παρὰ τῷ ἱστορικῷ : « ἐδήλου δὲ ἡ γραφή ».

3. Ἀνάλογος, ἄλλ' ἐμφαντικωτέρα πρὸς τὰ πράγματα στροφὴ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἐν Περ. 9, περὶ ἧς κατωτ., σ. 518, ἀνάλογος δὲ κ. ἐν Περ. 28, περὶ ἧς κατωτ., σ. 511. Οὕτως δὲν εὐρίσκομεν προσφωρῶς ἔχοντα τὰ παρὰ A. W. G o m p e (ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σ. 398), καθ' ὃ τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ ἐπιφερόμενον τοῦτο

γραφὴ ἢ διόρθωσις προκριθῇ κατὰ τὰ πρότερον σημειωθέντα. Ἡ προτίμησις τοῦ βιογράφου φαίνεται στηριζομένη ἐπὶ τῶν πραγμάτων μόνων, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀξιολογίας τῶν πηγῶν. Τὸ μέγιστον δ', ὅπερ ἐκ τοῦ πλουταρχείου τούτου χωρίου δύναται νὰ συναχθῇ, εἶναι ὅτι ὁ βιογράφος καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, διαπιστοῖ μεθ' ἱκανοποιήσεως τὴν προσήλωσιν τοῦ ἱστορικοῦ πρὸς τὰ πράγματα, μὴ σκοτιζόμενος ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀντιθέτων μαρτυριῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν τοῦλάχιστον τὴν ἀφετηρίαν τῆς παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις, εἰς οὓς καὶ αὐτὸς ἀνήκει, ἐπὶ τὸ δραματικώτερον κρατησάσης παραδόσεως<sup>1</sup>, τὸ δ' ἐλάχιστον ὅτι, παραλείπων οὗτος νὰ μνημονεύσῃ ἐν τῷ συμπεράσματι τοῦ Χάρωνος τοῦ Λαμψακηνοῦ, καίτοι καὶ οὗτος ἤκμασε τὸν Ε' αἰ. π. Χ., κατήγετο δ' ἐκ τῆς Λαμψάκου, μιᾶς τῶν πόλεων τῶν εἰς τὸν Θεμιστοκλέα δωρηθεισῶν, ὑποδεικνύει πως προέχουσιν παρ' αὐτῷ θέσιν τοῦ Θουκυδίδου.

Πρέπει περαιτέρω νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ὁ εὐσυνείδητος βιογράφος περιγράφει ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ τὴν συνάντησιν Θεμιστοκλέους καὶ βασιλέως τῶν Περσῶν Ἀμάρτυρον μὲν, κατὰ τρόπον δὲ προσαρμοζόμενον πρὸς τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα αὐτοῦ<sup>2</sup>, καθ' ὃ ὁ Ἀρταξέρξης, οὐχὶ δὲ ὁ Ξέρξης ἦτο ὁ δεχθεὶς τὸν Ἀθηναῖον σαλαμινομάχον.

5) Νικ. 28. Ὁ λόγος περὶ τοῦ τέλους τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Νικίου, τῶν δύο Ἀθηναίων στρατηγῶν ἐν Σικελίᾳ : « *Δημοσθένην δὲ καὶ Νικίαν ἀποθανεῖν Τίμαιος* (FHG I, 219) *οὗ φησιν ὑπὸ Συρακουσίων κελευσθέντας, ὡς Φίλιππος* (FHG I, 190) *ἔγραψε καὶ Θουκυδίδης* (7, 86, 2), *ἀλλ' Ἐρμοκράτους πέμψαντος, ἔτι τῆς ἐκκλησίας συνεσιώσης, καὶ δι' ἐνὸς τῶν*

εἶναι ἱκανῶς περιέργον, ἐντασσόμενον ἐν ταῖς ἐλαχίσταις περιπτώσεσιν, ἐν αἷς ὁ Πλουτάρχος εἶναι ἐνήμερος χρονολογίας. Τὸ ὡς πρὸς τὸν ἡμέτερον συγγραφέα προέχον εἶναι στρῶφὴ πρὸς τὰ πράγματα, συμβαίνει δ' ἀναγκαιῶς πράγματα ἐνταῦθα νὰ εἶναι τὰ « *χρονικά* ».

1. Εὐρίσκομεν ποιὰν τινα ὑπερβολὴν ἐν τῷ παρὰ A. W. Gomme (ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σ. 398) χαρακτηρισμῷ, καθ' ὃν οὐδεὶς τῶν ἀντίθετα μαρτυρούντων συγγραφέων εἶναι « *λίαν ἀξιόπιστος* ». Διὰ τοῦ παρὰ Πλουτάρχῳ « *ἔτι δ' ἄλλοι πλείονες* », ὅπερ ἑλλιπῶς παρὰ Gomme (ἐνθ' ἄνωτ.) ἀποδίδεται « *and others* », νοητέοι ἦττονος σημασίας, τῶν ἀκολουθούντων δὲ χρόνων, συγγραφεῖς, ἐκπροσωποῦντες μάλον τὴν μεταγενεστέραν παράδοσιν.

2. Περὶ τῆς παρὰ Πλουτάρχῳ ἐνταῦθα δημηγορίας τοῦ Θεμιστοκλέους παρατηρεῖται παρὰ A. W. Gomme (ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σ. 440) ὅτι τοιοῦτος λόγος δὲν δύναται νὰ εἶναι αὐθεντικός. Μετὰ δυσκολίας βεβαίως δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι αἱ παρὰ τῷ συγγραφῇ τούτῳ δημηγορίαι δὲν εἶναι πλάσματα. Ἀλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἱστορικὴ ἀνακρίβεια ; Καὶ ἂν εἶναι, θὰ ἐνείχεν ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον πρόβλημα σημασίαν ἀνακολουθία τις τοῦ συγγραφέως, τοιοῦτο δὲ τι δὲν συμβαίνει ἐνταῦθα.

φυλατιόντων παρέντος αὐτοὺς δι' αὐτῶν ἀποθανεῖν· τὰ μέντοι σώματα πρὸς ταῖς πύλαις ἐκβληθέντα κεῖσθαι φανερὰ τοῖς δεομένοις τοῦ θεάματος ».

ΘΟΥΚ. (ἐνθ' ἄνωτ.) : « Νικίαν δὲ καὶ Δημοσθένην ἄκοντος τοῦ Γυλίππου ἀπέσφαξαν (sc. Συρακόσιοι) ». Ἡ διαφορὰ τῶν δύο χωρίων πρέπει νὰ εἶναι μόνον λεκτική, δοθέντος ὅτι τὸ « ἀποθανεῖν ὑπὸ Συρακουσίων κελευσθέντας » εἶναι κατ' οὐσίαν ἀπόδοσις τοῦ « ἀπέσφαξαν (sc. Συρακόσιοι) ». Δὲν εἶναι σαφὲς ἐκ τῶν συνεχομένων, ἂν τὸ « ὡς Φίλιππος ἔγραψε καὶ Θουκυδίδης » ἀναφέρεται εἰς τὸν Τίμαιον ἢ τὸν Πλούταρχον, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων προκύπτει ὅτι συμβαίνει τὸ δεύτερον, τοῦτο δὲ πρέπει νὰ εἶναι ἀπλῶς ἀντίθετος μαρτυρία.

Καὶ ἡ ἀναγραφὴ παρὰ τῷ Πλούταρχῳ λεπτομερειῶν ὡς πρὸς τὴν πρῶτην δὲν ὑποδηλοῖ οἰανδήποτε παράλειψιν ὡς πρὸς τὴν δευτέραν τῶν ἀπόψεων τούτων ἀναφορικῶς τοῦλάχιστον πρὸς τὸν Θουκυδίδην, δοθέντος ὅτι παρὰ τῷ ἱστορικῷ τούτῳ οὐδεμία λεπτομέρεια παρατίθεται. Γενικώτερον δὲ εἶναι ἀξιопαρατήρητον ὅτι οὐδὲν τῶν ἐνταῦθα οὐδὲ τῶν ἐφεξῆς λεγομένων οὐδὲ κἂν ὑποδεικνύει πρὸς τίνα τῶν δύο ἀπόψεων στρέφεται ἡ προτίμησις τοῦ Πλούταρχου. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο τὸ ἐκ πρῶτης ὄψεως ὅλως ἀσήμαντον εἶναι τὸ πολλὰ κατὰ βάθος σημαίνειν ὡς πρὸς τὸ ὑμέτερον πρόβλημα, δοθέντος ὅτι κατὰ τὴν κρίσιν ἐνταῦθα τοῦ Πλούταρχου εἵδησις ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, παραλειπομένου ἔστω τοῦ Φιλίστου, τίθεται ἐν οὐχὶ μείζονι μοίρῳ ἢ ἀντίθετος ταύτῃ εἵδησις τοῦ Τιμαίου.

6) Περ. 28. Ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Περικλέους καταστολῆς τῆς ἀποστασίας τῶν Σαμίων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβληθεισῶν κυρώσεων. Τούτοις ἐπιφέρεται : « Δοῦρις δ' ὁ Σάμιος (FHG II, 483) τούτοις ἐπιτραγφδεῖ, πολλὴν ὀμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους κατηγορῶν, ἣν οὔτε Θουκυδίδης ἰσόρηκεν οὔτ' Ἐφορος (FHG I, 265) οὔτ' Ἀριστοτέλης (fr. 536)· ἀλλ' οὐδ' ἀληθεύειν ἔοικεν, ὥς ἄρα τοὺς τριηράρχους καὶ τοὺς ἐπιβάτας τῶν Σαμίων εἰς τὴν Μιλησίαν ἀγορὰν καταγαγὼν καὶ σάνισι προσόσθας ἐφ' ἡμέρας δέκα κακῶς ἤδη διακειμένους προσέταξεν ἀνελεῖν, ξύλοις τὰς κεφαλὰς συγκόψαντας, εἰτα προβαλεῖν ἀκήδευτα τὰ σώματα. Δοῦρις μὲν οὖν, οὐδ' ὅπου μηδὲν αὐτῷ πρόσεστιν ἴδιον πάθος εἰσθλῶς κρατεῖν τὴν διήγησιν ἐπὶ τῆς ἀληθείας, μᾶλλον ἔοικεν ἐνταῦθα δεινῶσαι τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς ἐπὶ διαβολῇ τῶν Ἀθηναίων ».

Ὁ Πλούταρχος ἐνταῦθα, διαπιστῶν ἀντίθεσιν κατὰ βάθος τῶν πηγῶν πρὸς ἀλλήλας, προσφεύγει κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα, ἵνα ἀγάγῃ τὸ τεθὲν ζήτημα εἰς τὴν ποθητὴν λύσιν. Τοιαύτη προσφυγὴ σημαίνεται καθ' ἡμᾶς ἐν τῇ φράσει « ἀλλ' οὐδ' ἀληθεύειν ἔοικεν », μάλιστα δ' ἐν τῷ « ἔοικεν », οὐχὶ δ' ὅτι τὰ ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν πρότερον πηγῶν ἀρνητικῶς μάλιστα προκύπτοντα εἶναι πάντῃ ἀμελητέα, ὁπότε καὶ ἄλλοις θὰ ἀπέ-

βαίνειν ἢ παράθεσις αὐτῶν. Ἀντιθέτως, τὰ ἐμφαντικῶς μάλιστα λεγόμενα : « ἦν οὕτε Θουκυδίδης ἰστορήκεν οὕτ' Ἐφορος οὕτ' Ἀριστοτέλης » προοδίδουσι τὴν δυσπιστίαν τοῦ συγγραφέως, πρὸς τὴν ἄλλην ὁμως πλευράν. Τὰ περαιτέρω ἐκτιθέμενα κυροῦσι κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ συγγραφέως τὸν ὡς πρὸς τὰ πράγματα ἀνωτέρω χαρακτηρισμὸν τῆς παρὰ τῷ Δούριδι τῷ Σαμίῳ εἰδήσεως. Ὁ Πλούταρχος δὲν καταστρέφει ἐνταῦθα τὸν λόγον, ὡς ἐξ ἀναλόγων περιπτώσεων θὰ ἀνεμένετο, ἀλλὰ βαίνων περαιτέρω ἐπιχειρεῖ ἐρμηνεῖαν τῆς παρὰ τῷ Δούριδι εἰδήσεως λῖαν καθ' ἡμᾶς εὐστοχον, ἀποδίδων αὐτὴν καθόλου εἰς τὴν ἔλλειψιν προσηλώσεως πρὸς τὴν ἀλήθειαν παρ' αὐτῷ, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ διαβολῆς τῶν Ἀθηναίων διὰ τὰς τῆς ἰδίας πατρίδος συμφοράς.

Εἰδικώτερον, ὡς πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀξιοπαρατήρητον εἶναι ὅτι ὁ Πλούταρχος, μνημονεύων τιμητικῶς τοῦ Θουκυδίδου, λαμβάνει σπουδαίως ἐνταῦθα ὑπ' ὄψιν τὴν σιωπὴν τοῦ ἱστορικοῦ ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτοῦ νὰ ἀνασκευάσῃ εἰδήσιν εἰς βάρος τῶν Ἀθηναίων, μάλιστα δὲ τοῦ Περικλέους. Ἐν τῇ προσπαθείᾳ δὲ ταύτῃ μείζονα εὐρίσκομεν σημασίαν, ἀναλογιζόμενοι ὅτι αἱ πολιτικαὶ κατευθύνσεις τοῦ Περικλέους πᾶν ἄλλο ἢ εὐρισκον παρὰ τῷ Πλούταρχῳ θερμοὺν καθόλου ὑποστηρικτὴν.

Ἐξ εἶναι τὰ παρὰ τῷ Πλούταρχῳ βιογραφοῦντι χωρία, ἐν οἷς ἐκτὸς τοῦ Θουκυδίδου γίνεται χρῆσις καὶ ἄλλου ἢ ἄλλων συγγραφέων ὡς πηγῶν. Τὰ χωρία ταῦτα ἀναφέρονται πάντα εἰς γεγονότα, παραδιδόμενα οὕτως ἢ ἄλλως, οὐδὲ ἐν δὲ αὐτῶν εἰς χαρακτηρισμὸν προσώπων.

Ἐν οὐδενὶ τῶν χωρίων τούτων ἐγένετο προσφυγὴ καὶ εἰς ἄλλους συγγραφεῖς ἀπλῶς καὶ μόνον πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου μαρτυρουμένου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ὑπεδείκνυνεν ἐνδεχομένως ἡλαττωμένην κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ βιογράφου ἀξιοπιστίαν τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ. Ἐν πᾶσι τούτοις ὑπάρχει ἀντίθεσις. Ἐν ἐνὶ τῶν χωρίων τούτων, τῷ περὶ τῶν μηνυσάντων τοὺς ἐρμολογίας (Ἀλκιβ. 20), ἡ ἀντίθεσις αὕτη ἀναφέρεται εἰς τοὺς γράψαντας περὶ τούτων, τὸν Θουκυδίδην « τὸν παριέντα ὀνομάσαι » καὶ τοὺς ἄλλους, τοὺς ὀνομαζόντας αὐτούς. Ἐν πᾶσι δὲ τοῖς λοιποῖς ἀναφέρεται εἰς τὰ πράγματα. Ἐν μιᾷ περιπτώσει, τῇ σχετικῇ πρὸς τὴν κατηγορουμένην ὁμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους ἐναντι τῶν Σαμίων μετὰ τὴν κατασταλεῖσαν ἀποστασίαν αὐτῶν (Περ. 28), ἡ ἀντίθεσις αὕτη χωρεῖ μέχρι καθολικότητος, τίθεται δηλονότι ζήτημα, ἂν ὑπῆρξεν ἢ μὴ ἡ ὁμοτης αὕτη. Ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἡ ἀντίθεσις μένει ἐπὶ μέρους, ἀμφισβητεῖται δηλαδὴ οὐχὶ ἡ βάσις, τὸ κύριον μᾶλλον ἢ ἥττον, ἀλλ' ἀποψὶς τις σχετικὴ πρὸς αὐτό, ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἐν τῇ « ἐντεύξει » τοῦ Θεμιστοκλέους πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν ἀμφισβητεῖται οὐχὶ ἡ « ἐντευξις » τοῦ σαλαμινομάχου φυγάδος ἀλλὰ πρὸς τίνα βασιλέα τῶν Περσῶν ἐγένετο αὕτη, τὸν Ξέρξην ἢ

τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Κατ' ἀμφοτέρα, τὴν καθολικὴν καὶ τὴν ἐπὶ μέρους ἀντίθεσιν, δύο εἶναι αἱ προβαλλόμεναι ἐκδοχαί, ἐν τρισὶ περιπτώσεσιν ἢ μία τῶν ἐκδοχῶν τούτων στηρίζεται ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἄλλου ἢ καὶ ἄλλων, ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ἐπὶ μόνου τοῦ Θουκυδίδου. Ἡ παράθεσις καὶ ἄλλης ἢ καὶ ἄλλων μαρτυριῶν, παρὰ τὴν τοῦ Θουκυδίδου, γίνεται ἐκ χρονολογικοῦ μᾶλλον καθήκοντος ἢ ἐξ ἀνάγκης ἐπιρρώσεως τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ, ὡς ὑποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν συμπεράσματι μετὰ τῆς ἐκδοχῆς προβάλλεται ὁ Θουκυδίδης μόνος, παραλειπομένου οἰουδὴ ποτε ἄλλου.

Ἐν ἐνὶ τῶν χωρίων τούτων, τῷ περὶ τοῦ τέλους τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Νικίου (Νικ. 28), οὐδεμίαν θέσιν λαμβάνει ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς, ἐν δυοὶ δὲ τούτων, τῷ περὶ τῶν ἄρμασι νικῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου (Ἀλκιβ. 11) καὶ τῷ περὶ τῶν μηνυσάντων τοὺς ἐρμοκοπίδας (Ἀλκιβ. 20), φαίνεται οὗτος, εἰ καὶ οὐχὶ σαφῶς, προκρίνων τὸ τοῦ Θουκυδίδου, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν ἀνωτέρω χωρίων, καθ' ὅσον ἀναφέρει πρώτην τὴν λογικῶς οὖσαν δευτέραν μαρτυρίαν τοῦ ἱστορικοῦ, τὴν παραδίδουσιν καὶ ἐν τετάρτῃ θέσει νίκην τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, καθ' ὅσον ἐμμέσως δικαιοὶ τὴν σιωπὴν τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν μηνυσάντων διὰ τῆς ἐπιφερομένης πᾶν ἄλλο ἢ κολακευτικῆς ἀποτιμήσεως τῶν μηνυομένων. Ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις χωρίοις ὁ Πλούταρχος τάσσεται σαφῶς ὑπὲρ τῆς παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ ἐκδοχῆς, ἐν δυοὶ δὲ αὐτῶν, τῷ περὶ τῆς «ἐντεύξεως» τοῦ Θεμιστοκλέους (Θेम. 27) καὶ τῷ περὶ τῆς ὁμότητος ἔναντι τῶν Σαμίων (Περ. 28), ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εὐρίσκει σκόπιμον νὰ προσφύγῃ εἰς τὰ πράγματα, δικαιούντα καὶ ταῦτα τὸν μόνον ἐν συμπεράσματι μνημονευόμενον Θουκυδίδην. Εἶναι περαιτέρω χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐν τισὶ περιπτώσεσιν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ καὶ ἄλλως νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ἀντίθετον πρὸς τὴν θουκυδίδειον ἐκδοχὴν, ὡς ἐν τῇ τῆς κατηγορουμένης ὁμότητος ἔναντι τῶν Σαμίων (Περ. 28), ἐνθα ἀναζητεῖ τὸ ἐλαττέριον τῆς κατὰ τῶν Ἀθηναίων μαρτυρίας τοῦ Δούριδος ἐν τῇ ἐκ Σάμου καταγωγῇ τοῦ συγγραφέως τούτου. Τὸ μᾶλλον δὲ ἀξιοπαρατήρητον εἶναι ὅτι ἐν οὐδενὶ τῶν ἀνωτέρω χωρίων ὁ Πλούταρχος ἀντιφέρειται πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου μαρτυρούμενα. Ἀποδίδονται δὲ ταῦτα κατὰ κανόνα μετὰ τῆς δεούσης ἀκριβείας, μόνον δ' ἐν τῷ περὶ τοῦ πλοῦ εἰς Ἀσίαν τοῦ Θεμιστοκλέους παρατηρεῖται παρὰ τῷ Πλούταρχῳ διαφοροποιήσεις, μὴ ἐρμηνευομένη καθόλου ἐκ τῆς παρ' αὐτῷ συμπυκνώσεως, ἀλλὰ δευτερευούσης σημασίας.

γ') *Ἑρμηνεῖα θεσμῶν καὶ καταστάσεων ἢ ἀξιολόγησις σπουδαίων συμβάντων ἐκ τοῦ Θουκυδίδου μόνου*

Ὁ Πλούταρχος, προβαίνων ἔτι περαιτέρω, ποιεῖται χρῆσιν τοῦ ἔργου τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐν περιπτώσεσιν, ἐν αἷς ἐπιχειρεῖται εἴτε ἐρμηνεῖα θεσμῶν

καὶ καταστάσεων τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου εἴτε ἀξιολόγησις σπουδαίων συμβάντων ἐν αὐτῷ. Ἰδωμεν μᾶλλον συγκεκριμένως τὰ κατ' αὐτά.

1) Λυκ. 27 : ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀθροισμένους ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ καὶ παρειαρόντας εἰς τὴν πόλιν ἀπήλυνεν (sc. ὁ Λυκοῦργος) οὐχ, ὡς Θουκυδίδης φησὶ (2, 39, 1), δεδιὼς μὴ τῆς πολιτείας μιμηταὶ γένωνται καὶ πρὸς ἀρετὴν τι χρήσιμον ἐκμάθωσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ὅπως μὴ διδάσκαλοι κακοῦ τινος ὑπάρξωσιν».

Ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ Περικλέους παρὰ Θουκυδίδην (ἐνθ' ἄνωτ.) ἀναγινώσκειται : « οὐκ ἔστιν ὅτε ξενηλασίαις ἀπειρογόμεν τινα ἢ μαθήματος ἢ θεάματος, ὃ μὴ κρυφθὲν ἄν τις τῶν πολεμίων ἰδὼν ὠφελῇθῃ ».

Ἐφ' ὅσον ὁμολογεῖται συνάφεια τῶν δύο χωρίων<sup>1</sup>, ἀποκλείεται δὲ ὁ Πλούταρχος νὰ ἀναφέρηται εἰς ἄλλο χωρίον τοῦ θουκυδιδείου ἔργου, αὕτη πρέπει νὰ εὐρίσκηται οὐχὶ ἐν τῇ λέξει μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς πράγμασιν, προφανῶς δὲ λίαν χαλαρά, παρὰ τὰ ἐκ τοῦ « ὡς Θουκυδίδης φησὶν » προσδοκώμενα.

Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ θουκυδιδεῖῳ χωρίῳ τούτῳ ἀναγνωρίζει σαφῇ ὑπαινιγμὸν περὶ τῶν ἐν Σπάρτῃ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο νενομισμένων. Τὸν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀποδιδόμενον εἰς ταῦτα σκοπὸν πιστεύει προφανῶς κατακριτέον, διὸ καὶ ἀποκρούει αὐτόν, ἀποκλίνων εἰς τὴν ἀποδοχὴν ἄλλου, ἀσφαλῶς δ' εὐλόγου σκοποῦ, οἷος εἶναι ἡ προστασία τῶν Σπαρτιατῶν ἀπὸ ξενικῆς φθοροποιοῦ ἐπιδράσεως. « Ὅτι δ' ἐνταῦθα πρόκειται περὶ λόγου ἐκφωνηθέντος ἐν πολεμικῇ περιόδῳ, οὐχὶ δ' ἀσχετοῦ πρὸς προπαγάνδαν, ὡς κοινῶς λέγομεν, εἰς βάρος τοῦ ἀντιπάλου, καὶ οὐχὶ ἀμοίρου ὑπερβολῶν παροῶνται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο κινεῖ εἰς ἀπορίαν<sup>2</sup>.

Ἐφ' ὅσον τὸ « ὡς Θουκυδίδης φησὶ » πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς σημαῖνον ὅτι κατὰ τὸν Πλούταρχον διὰ στόματος τοῦ Περικλέους λέγει ἐνταῦθα ὁ Θουκυδίδης, ἔχομεν ἐνταῦθα ἄρνησιν τοῦ βιογράφου νὰ δεχθῇ ἐπὶ βασικοῦ σημείου ἐρμηνείαν τοῦ ἱστορικοῦ. Ἄλλ' ἡ ἐντεῦθεν ἀντίθεσις νοεῖται ὡς στρεφόμενη εἰς τὸ πρᾶγμα μᾶλλον ἢ τὸ πρόσωπον τοῦ Θουκυδίδου, λαμβανόμενον ὑπ' ὅσιν ὅτι ὁ συντηρητικὸς Πλούταρχος εἶναι θαυμαστής τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας, μάλιστα δὲ τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ὡς πιστεύει, Λυκούργου, ὑπὲρ οὗ ἡ ἐνταῦθα ἀπολογία.

1. Οὕτω κατὰ κανόνα παρὰ τοῖς νεωτέροις ἐκδόταις τοῦ βίου τούτου τοῦ Πλουτάρχου, ὡς τῷ K. Ziegler (παρὰ Teubner, 1926), τῷ Perrin (Plutarch's Lives, τόμ. Α', παρὰ Loeb, ἀνατύπ. 1918 ἐξ ἐκδόσ. 1914) κ. ἄλλ.

2. Ἀνάλογον ἐκ τῶν πραγμάτων ἐρμηνείαν ἐπεχείρησεν ἀλλαχοῦ ὁ Πλούταρχος (Περ. 28), ἀνασκευάζων εἰδησιν τοῦ Δούριδος τοῦ Σαμίου περὶ τῆς κατὰ τὴν καταστολὴν τῆς σαμιακῆς ἀποστασίας σκληρότητος τῶν Ἀθηναίων (βλ. ἄνωτ., σ. 511).

2) Περ. 15 Ἐν τῇ ἀναλύσει τῆς προσωπικότητος τοῦ Περικλέους καὶ τῆς ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους κυριαρχικῆς αὐτόχρημα ἐπιβολῆς αὐτοῦ παρατηρεῖται: «αἰτία δ' οὐχ ἡ τοῦ λόγου ψιλῶς δύναμις, ἀλλ' ὡς Θουκυδίδης (2, 65, 8) φησίν, ἡ περὶ τὸν βίον δόξα καὶ πίστις τοῦ ἀνδρός, ἀδωροτάτου περιφανῶς γενομένου καὶ χρημάτων κρείττονος». Τὰ παρὰ Θουκυδίδῃ (ἐνθ' ἀνωτ.) παρὰ τὸ πλουτάρχειον «ὡς Θουκυδίδης φησίν», τὸ μὴ σημαῖνον καὶ ἐνταῦθα αὐτολεξεῖ ἀπόδοσιν, φαίνονται ἱκανῶς, οὐχὶ δὲ μόνον ὡς πρὸς τὴν λέξιν, διὰ φορα: «αἴτιον δ' ἦν διτι ἐκεῖνος μὲν δυνατὸς ὢν τῷ τε ἀξιώματι καὶ τῇ γνώμῃ χρημάτων τε διαφανῶς ἀδωροτάτος γένόμενος κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρως».

Ἐν πρώτοις ἡ κατασκευὴ τοῦ λόγου εἶναι διάφορος. Ὁ Θουκυδίδης, ἐπιχειρῶν διαστολὴν μεταξὺ τοῦ Περικλέους ἐξ ἑνὸς καὶ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων πολιτικῶν ἐξ ἑτέρου, ἐρμηνεῖαι δὲ τῆς διαφορᾶς ὡς πρὸς τὸ κύρος, τὸ φρόνημα καὶ τὴν ἐκ τούτων ἀκολουθουμένην πολιτικὴν, ἐπιζητεῖ ἐνταῦθα νὰ δείξῃ διτι ὁ πρῶτος «κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρως»<sup>1</sup>, αἰτιολογῶν τοῦτο διὰ τῶν μετοχῶν «ὢν» καὶ «γενόμενος» καὶ τῶν συμπληρωμάτων αὐτῶν. Παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ δὲν γίνεται τοιαύτη διαστολή, ἐπιχειρεῖται δὲ ἀνάλυσις τῆς ὅλης προσωπικότητος τοῦ Περικλέους καὶ προβάλλονται τὰ ἀνωτέρω ἀπλῶς ὡς αἰτιολογία τῆς ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους τοσαύτης ἐπιβολῆς αὐτοῦ. Καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους πράγματα ὑπάρχει διαφορὰ. Ἀντιστοιχεῖ μὲν μᾶλλον ἢ ἦτοον τὸ «ἡ περὶ τὸν βίον δόξα καὶ πίστις» πρὸς τὸ «τῷ τε ἀξιώματι καὶ τῇ γνώμῃ»<sup>2</sup>, ἀλλὰ τὸ «ἀδωροτάτου περιφανῶς γενομένου καὶ χρημάτων κρείττονος» ἐπιφέρεται παρὰ τῷ βιογράφῳ ὡς αἰτιολογία οὕτως εἰπεῖν τῆς μεΐζονος εἰς αὐτὸ ἀποδιδομένης σημασίας, ἐνθ' τὸ «χρημάτων τε διαφανῶς ἀδωροτάτος γένόμενος» ἀποτελεῖ παρὰ τὸ ἱστορικῶς τὸ ἕτερον, οἶονεῖ ἰσοδύναμον πρὸς τὸ πρῶτον, σκέλος τῆς αἰτιολογίας. Προσθετέον ὅτι ἡ χεὶρ τοῦ Πλουτάρχου ἀνελυσεν, ὡς πρόδηλον, τὸ σκέλος τοῦτο.

Ὅτι δὲ τὸ κατὰ τὸν Πλουτάρχον ἐνταῦθα προσέχον εἶναι τὸ ἀδέκαστον τοῦ Περικλέους ὑποδεικνύεται πως ἱκανὸν ἐφεξῆς ἐν τῷ αὐτῷ Βίῳ (16), ἐνθα τὰ μᾶλλον συγκεκριμένα ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν δύναμιν τοῦ Περικλέους: «τεσσαράκοντα μὲν ἔτη πρωτεύων... οὐκ ἐλάττω δὲ τῶν πεντεκαίδεκα ἐτῶν διηγεῖ καὶ μίαν οὖσαν ἐν ταῖς ἐνιαυτοῖς στρατηγίαις ἀρχὴν καὶ δυναστείαν

1. Κατὰ τὸν A. W. Gomme (ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Β', σ. 192) «ἐλευθέριος» «as a free man should» rather than «eo modo qui cum singulorum libertate et ingenuorum dignitate congrueret» as Bloomfield renders it». Οὕτω τὸ ἐπίρρημα τοῦτο ἀποδίδεται παρὰ τῷ πρώτῳ εἰς τὸ ὑποκείμενον μᾶλλον ἢ εἰς τὸ ἀντικείμενον, ὡς παρὰ τῷ δευτέρῳ. Καθ' ἡμᾶς, τοῦτο ἀποδοτέον μᾶλλον εἰς ἀμφοτέρω, τὸ τε ὑποκείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ ῥήματος: «ὡς ἐλευθερός ἐλευθερον λαόν».

2. Τὸ δεύτερον ἰδίᾳ «ἡ πίστις» δυσχερέστερον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «γνώμη».

κησάμενος» ἀντιτίθενται πρὸς τὸ «ἐφύλαξεν ἑαυτὸν ἀνάλωτον ὑπὸ χρημάτων».

Τί ἄρα γε σημαίνουν αἱ διαφοραὶ αὗται; Ὅτι ὁ βιογράφος ἠντλησεν ἐμμέσως ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ ἢ ὅτι προσήρμοσε τὸ κείμενον πρὸς ἄλλα, μάλιστα δὲ πρὸς τὰς διαφοροὺς παρ' αὐτῷ συνθήκας καὶ τὸ ἴδιον λεκτικόν; Ἡμεῖς κλίνομεν πρὸς τὸ δεύτερον.

3) Περ. 28 Περὶ τοῦ κατὰ τῶν ἀποστατησάντων Σαμίων ἀγῶνος τῶν Ἀθηναίων παρατηρεῖται «ὄντως πολλὴν ἀδηλότητα καὶ μέγαν ἔσχε κίνδυνον ὁ πόλεμος, εἶπερ, ὡς Θουκυδίδης (8, 76, 4) φησί, παρ' ἐλάχιστον ἦλθε Σαμίων ἢ πόλις ἀφελέσθαι τῆς θαλάττης τὸ κράτος Ἀθηναίους».

ΘΟΥΚ. (ἐνθ' ἀνωτ.): «πόλιν τε γὰρ σφίσιν ὑπάρχειν Σάμον οὐκ ἀσθενῇ, ἀλλ' ἢ παρ' ἐλάχιστον δὴ ἦλθε τὸ Ἀθηναίων κράτος τῆς θαλάσσης, ὅτ' ἐπολέμῃσεν, ἀφελέσθαι».

Τὰ παρὰ Θουκυδίδῃ ἀποδίδονται σχεδὸν αὐτολεξεῖ παρὰ Πλουτάρχῳ, εἰς τοῦτο δ' ἴσως ὀφείλεται καὶ ἡ μνεῖα τοῦ ἱστορικοῦ ὡς πηγῆς, καίτοι διαφορὰ εἶναι τὰ πράγματα, ἐν οἷς γίνεται χρῆσις τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου. Τὸ «ὡς Θουκυδίδης φησί» ἀναφέρεται εἰς «παράινεις» ἄλλων, οὐχὶ βεβιαῖως τοῦ Θουκυδίδου αὐτοῦ. Παρατηρητέον τέλος ὅτι ὁ βιογράφος ἀποδέχεται τὸν παρὰ τῷ ἱστορικῷ χαρακτηρισμόν, ἀλλὰ μετὰ τινος ἐποχῆς.

Τρεῖς εἶναι αἱ περιπτώσεις παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ βιογραφοῦντι, ἐν αἷς χρησιμοποιοῦνται τὰ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου παρεχόμενα πρὸς ἐρμηνεῖαν θεσμῶν καὶ καταστάσεων ἢ ἀξιολόγησιν σπουδαίων συμβάντων. Ἐν μιᾷ τούτων, τῇ τοῦ κατὰ τῶν ἀποστατησάντων Σαμίων ἀγῶνος (Περ. 28), ἀκολουθεῖται ὁ ἱστορικὸς ὑπὸ τοῦ βιογράφου σχεδὸν αὐτολεξεῖ, εἰ καὶ μετὰ τινος ἐποχῆς. Ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν περιπτώσεων αὐτῶν, τῇ ἀναφερομένῃ εἰς τὴν ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ ἐπιβολὴν τοῦ Περικλέους (Περ. 15), τὸ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου προσφερόμενον, καίπερ εἰσαγόμενον διὰ τοῦ «ὡς Θουκυδίδης φησί», ἀποδίδεται διάφορον ἐν πολλοῖς καὶ ὡς πρὸς τὴν κατισκευὴν τοῦ λόγου καὶ τὰ ἐπὶ μέρους πράγματα. Αἱ διαφοραὶ ὅμως αὗται δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἐκ τῆς κριθείσης ἀναγκαιᾶς προσαρμογῆς τοῦ χωρίου πρὸς τὸ ἐν ᾧ τοῦτο ἐντάσσεται ὅλον κείμενον, καθόλου δὲ ἡ παρὰ Θουκυδίδῃ ἐρμηνεία ἐνταῦθα γίνεται ἀποδεκτὴ Ἡ τοιαύτη ἀποδοχὴ εἶναι ἔτι μᾶλλον ἀξιόλογος, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἐν ταῖς δύο περιπτώσεσιν ἀναφέρονται, λίαν δ' ἐπαινετικῶς, εἰς τὸν Περικλέα, προσωπικότητα, ἡ ὁποία πᾶν ἄλλο ἢ εὗρισκε καθολικὴν παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἀποδοχὴν. Ἐν τῇ ὑπολειπομένῃ περιπτώσει, τῇ τῆς ξενηλασίας (Λυκ. 27), ἀντικρούεται ὑπὸ τοῦ βιογράφου τὸ ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ παρεχόμενον ὡς αἴτιον, ἀντιφερομένου διαφύρου πρὸς τοῦτο σκοποῦ.

δ') Ἑρμηνεία καταστάσεων ἐκ τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἄλλων

Ἐν τῇ προσπάθειᾳ ἐρμηνείας καταστάσεων ἐνίοτε παρὰ τὸν Θουκυδίδην χρησιμοποιεῖ ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλας πηγάς. Οὕτως :

1) Νικ. 19 Ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῆς ἀποτόμου ἐν Σικελίᾳ ἕνεκα τῆς ἐλεύσεως τοῦ Γυλίππου μεταβολῆς τῶν πραγμάτων ὡς πρὸς τοὺς ἐκεῖ ἀγωνιζομένους Ἀθηναίους, ὧν στρατηγὸς ὁ Νικίας. Μετὰ τὰ σκώμματα στρατιωτῶν τινῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν « παρούσαν ἐνὸς τρίβωνος καὶ βακτηρίας Λακωνικῆς », αἰνιτιζομένων τὸν Σπαρτιάτην στρατηγόν, παρατηρεῖται : « Τίμαιος (FHG I 218) δὲ καὶ τοὺς Σικελιώτας φησὶν ἐν μηδενὶ λόγῳ ποιεῖσθαι τὸν Γύλιππον, ὕστερον μὲν αἰσχροκέρδειαν αὐτοῦ καὶ μικρολογίαν καταγόντας, ὡς δὲ πρῶτον ὦφθη, σκώπτοντας εἰς τὸν τρίβωνα καὶ τὴν κόμην, εἰτα μέντοι φησὶν αὐτός, οἱ τῷ Γυλίπῳ φανέντι καθάπερ γλαυκὶ πολλοὶ προσέπησαν ἐτοιμῶς στρατευόμενοι. καὶ ταῦτα τῶν πρώτων ἀληθέστερά εἰσιν· ἐν γὰρ τῇ βακτηρίᾳ καὶ τῷ τρίβωνι τὸ σύμβολον καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς Σπάρτης καθορῶντες συνίσταντο. κἀκείνου τὸ πᾶν ἔργον γερονέαι φησὶν οὐ Θουκυδίδης μόνον ἀλλὰ καὶ Φίλιστος, ἀνὴρ Συρακούσιος καὶ τῶν πραγμάτων ὁρατὴς γενόμενος ».

Ἐνταῦθα ἔχομεν πληρεστέραν εἰκόνα τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως, ἐλέγχοντος τὰς πηγὰς αὐτοῦ. Εὐρίσκει ἀντίφασιν παρὰ τῷ Τιμαίῳ, ὁ ὁποῖος ἐπιτείνων τὰ πράγματα παρέστησε καὶ τοὺς Σικελιώτας ἔτι σκώπτοντας τὸν Γύλιππον ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ εἰς Σικελίαν, ἐν τοῖς ἔπειτα<sup>1</sup> ὅμως ὑπεστήριξεν ὅτι πρὸς τὸν Γύλιππον ἅμα ἐμφανισθέντα ὡς εἰς γλαῦκα « πολλοὶ προσέπησαν ἐτοιμῶς στρατευόμενοι ». Τὸ δεύτερον ὁ Πλούταρχος εὐρίσκει ἀληθέστερον τοῦ πρώτου. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐπάγεται τὰ πράγματα πρῶτον, ἔπειτα δὲ μαρτυρίας τὰ πράγματα ὅτι ἡ βακτηρία καὶ ὁ τρίβων<sup>2</sup>, τὰ παρασθάνοντα ὡς ἀντικείμενον τῶν σκωμμάτων, ἦσαν « τὸ σύμβολον καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς Σπάρτης », τούτων δὲ ἡ θεὰ ἦγεν οὐχὶ εἰς σκώμματα ἀλλ' εἰς « σύστασιν », συνασπισμὸν τῶν Σικελιωτῶν· μαρτυρίας οὐ μόνον τοῦ Θου-

1. Ἐφ' ὅσον τὸ « εἰτα » τοῦ πλουταρχείου κειμένου ἐκλάβωμεν ὡς καθαρῶς χρονικόν (οὕτω ὑπὸ B. Perrin, παρὰ Loeb, ἀνατύπ. 1951, ἐκδόσ. 1916, μεταφράζεται « then »), φερόμεθα πρὸς τὴν ἂποψιν ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἐν ἄλλῳ, κατόπιν ἐκδοθέντι, ἔργῳ τοῦ Τιμαίου. Ἐφ' ὅσον εἰς τὸ « εἰτα » τοῦτο ἀποδώσωμεν τοπικὴν μάλλον σημασίαν, τοῦτο δὲ καθ' ἡμᾶς προτιμητέον, ἡ ἀντίφασις νοητέα ἐν τῷ αὐτῷ ἔργῳ τοῦ Τιμαίου, ἐν τινι γενικῷ χαρακτηρισμῷ τοῦ Γυλίππου ὡς πρὸς τοὺς Συρακούσιους ἀρχικῶς, εἰτα δ' ἐν τῇ ὡς πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα διηγήσει.

2. Μικρὰ κατὰ τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν πραγμάτων δυσαρμονία παρὰ τῷ Πλούταρχῳ : « τρίβων καὶ κόμη » ἀντικείμενον σκωμμάτων Σικελιωτῶν κατὰ Τίμαιον, « βακτηρία καὶ τρίβων » σύμβολον κλπ. Ἡ μεταβολὴ ἐκ τῆς τάσεως μᾶλλον πρὸς τὸ ἀπρόσωπον ἢ ἐξ ἀβλεψίας.

κυδίδου ἀλλὰ καὶ τοῦ Φιλίστου, αἱ ὁποῖαι οὕτω ἐπιφερόμεναι λαμβάνουσι θέσιν ἰδιαζόντως τιμητικὴν. Ἡ διδομένη δ' ἐνταῦθα εἰς τὸν δεύτερον πλεονεκτικὴ θέσις οὐδὲν τὸ καθολικώτερον σημαίνει, καθ' ὅσον τὰ προσαγόμενα πλεονεκτήματα εἶναι ἐπὶ μέρους καὶ ἐνταῦθα ἰδιαζόντα, ἥτοι ὅτι ὁ Φίλιστος ἦτο ἀνὴρ Συρακούσιος, νοουμένου ὅτι ἐκ τοπικῆς ὑπερηφανείας ἦτο ἐνδεχόμενον οὕτος νὰ ἀχθῇ εἰς μείωσιν, οὐχὶ δ' εἰς ἔξαρσιν τῆς συμβολῆς τοῦ Γυλίππου εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀποδιώξεως τῶν Ἀθηναίων ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος<sup>1</sup>, πρὸς δὲ τῶν πραγμάτων αὐτόπτης Προσθετέον ὅτι τὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου παριστῶνται οὕτω παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ (Ζ', 2 κ.ἐξ.), ὁρθῶς δηλονότι ὁ βιογράφος ἀποδίδει εἰς τὸν ἱστορικὸν τοιαύτην ἐρμηνείαν τῶν πραγμάτων, ἣν καὶ ἐκεῖνος ἀποδέχεται.

2) Περ. 9 : « ἐπεὶ δὲ Θουκυδίδης (2, 65, 9) μὲν ἀριστοκρατικὴν τινὰ τὴν τοῦ Περικλέους ὑπογράφει πολιτείαν, « λόγῳ μὲν οὖσαν δημοκρατίαν, ἔργῳ δ' ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχήν », ἄλλοι δὲ πολλοὶ πρῶτον ὑπ' ἐκείνου φασὶ τὸν δῆμον ἐπὶ κληρουχίας καὶ θεωρικῶν καὶ μισθῶν διανομᾶς προαχθῆναι κακῶς ἐθισθέντα καὶ γενόμενον πολυτελεῖ καὶ ἀκόλαστον ὑπὸ τῶν τότε πολιτευμάτων ἀντὶ σώφρονος καὶ αὐτουργοῦ, θεωρεῖσθω διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἡ αἰτία τῆς μεταβολῆς ».

Παρὰ Θουκυδίδῃ (ἐνθ' ἄνωτ.) ἀναγινώσκεται : « ἐγίγνετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή ». Τὸ θουκυδίδειον ἐνταῦθα κείμενον γνωρίζει ἀκριβέστατα ὁ Πλούταρχος, ἀποδίδει δὲ αὐτὸ αὐτολεξεῖ ἀλλαχοῦ (Πολιτ. παραγγ. 5, Ἡθ. 802 Β), χαρακτηρίζων αὐτὸ διὰ τοῦ παρεμβالομένου « ὥς φησι Θουκυδίδης ». Ἐν τῷ ἐκ τοῦ Βίου τοῦ Περικλέους ἀνωτέρῳ χωρίῳ ὁ θουκυδίδειος συνάπτεται ἀμέσως πρὸς τὸν πλουτάρχειον λόγον, ἐντεῦθεν δὲ τὸ « οὖσαν ».

Ἐν τοῖς Πολιτικοῖς παραγγέλμασι γίνεται χρῆσις τοῦ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου χωρίου, ἵνα ἐξαρθῇ ἡ ἀξία « τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως » ἀπλῶς παρὰ τοῖς πολιτικοῖς ἀνδράσιν, πρὸς οὐδὲν δὲ τοῦτο ἐκεῖ ἀντιφέρεται, οὐδ' ἐποχῇ δὲ τις τοῦ Πλουτάρχου προβάλλεται<sup>2</sup>.

Ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Περικλέους πρὸς τὸ παρατήρημα τοῦ Θουκυδίδου ἀντιτίθενται οἱ ἰσχυρισμοὶ « ἄλλων πολλῶν », ἐπιχειρεῖται δὲ προσφυγὴ εἰς « τὰ πράγματα αὐτὰ » πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος. Τοιαύτη μέθοδος εἶναι συνήθης παρὰ τῷ βιογράφῳ, ὡς εἶδομεν, προκειμένου περὶ εἰδήσεως ἐκ τοῦ ἱστο-

1. Ἀνάλογα αἴτια, ἐπιδρῶντα ἐπὶ τοὺς συγγραφείς ὡς πρὸς τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν εἰδήσεων αὐτῶν, ἀνιχνεύει καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Πλούταρχος, ὡς ἐν Περ. 28 προκειμένου περὶ τῆς κατηγορηθείσης ὑπὸ τοῦ Δούριδος τοῦ Σαμίου ὁμότητος τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους ἔναντι τῶν Σαμίων (βλ. ἀνωτ., σ. 511).

2. Ἐν τούτοις, τὴν πολιτικὴν ἐπιβολὴν τοῦ Περικλέους κρίνει ἀλλαχοῦ (Περ. 15) ὁ Πλούταρχος ὡς ὀφειλομένην οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὴν δύναμιν τοῦ λόγου.

ρικοῦ, πᾶν ἄλλο δὲ ἢ ἀπροσδόκητος πρέπει νὰ εἶναι προκειμένου περὶ ἐρμηνείας ἢ χαρακτηρισμοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν νῦν τῶν πραγμάτων παρατηρητέον ὅτι ἀποδέχεται τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Θουκυδίδου, ὡς περαιτέρω ἐν τῷ αὐτῷ Βίῳ (15) ἀμείσως<sup>1</sup> καὶ ἐν τῷ ἐκ τῶν Ἑθικῶν ἀνωτέρω χωρίῳ ἐμμέσως δεικνύεται, συμφωνεῖ δέ, ὡς τὸ «*τὴν αἰτίαν τῆς μεταβολῆς*» δηλοῖ, καὶ πρὸς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν πολλῶν, ἀλλὰ κρίνων τὰ δύο ταῦτα ὡς οὐχὶ ὄντα ἐν ἀκολουθίᾳ, ἀναζητεῖ ἰδιάζουσάν τινα αἰτίαν τοῦ δευτέρου, εὐρίσκει δὲ αὐτὴν ἐν τῷ πολιτικῷ ἀνταγωνισμῷ τοῦ Περικλέους πρὸς τὸν Κίμωνα, ὁ ὁποῖος «*ἀνελάμβανε τοὺς πένητας*».

Οὕτω, καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἰδιαζούσης ἀντιθέσεως ὁ Πλούταρχος ἀποδέχεται παρατήρημα τοῦ Θουκυδίδου τοιαύτης σπουδαιότητος, οἷον τὸ τῆς «*πολιτείας*» πολιτικοῦ ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἀντίθεσιν, ἐν ἣ τὸ ἕτερον προσδοκᾶται ὡς μὴ ἀληθεῦς, ὡς πρὸς τὸν παρὰ Θουκυδίδου χαρακτηρισμὸν τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τοῦ Περικλέους, εὐρίσκομεν μεθ' ἱκανὰ κεφάλαια ἐν τῷ αὐτῷ Βίῳ (Περ. 16): «*Καίτοι τὴν δύναμιν αὐτοῦ σαφῶς μὲν ὁ Θουκυδίδης διηγέεται, κακοήθως δὲ παρεμφαίνουσι οἱ κωμικοί* (adesp. 60 K.) *Πεισιστρατίδας μὲν νέους τοὺς περὶ αὐτὸν ἐταίρους καλοῦντες, ...ὡς ἀσυμμέτρου πρὸς δημοκρατίαν καὶ βαρυτέρας περὶ αὐτὸν οὔσης ὑπεροχῆς*».

Ἐνταῦθα τὸ «*σαφῶς*» (= ἀπεριφράστως) ἀντιτίθεται πρὸς τὸ «*κακοήθως*» (= κατὰ τρόπον μὴ ἀντικειμενικόν) καὶ τὸ «*διηγέεται*» (= ἐκθέτει) πρὸς τὸ «*παρεμφαίνουσι*» (= οὐχὶ εὐθέως παριστῶσι). Ἡ θέσις τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἐνταῦθα καθαρὰ οὐχὶ μόνον ἀποδέχεται τὰ παρὰ Θουκυδίδου, ἀλλὰ καὶ ἐπικρίνει ἀπὸ ἠθικῆς μάλιστα ἀπόψεως τὰ παρὰ τοῖς κωμικοῖς ποιηταῖς ἀντίθετα τούτοις.

Δύο εἶναι τὰ χωρία τοῦ Πλουτάρχου βιογραφοῦντος, ἐν οἷς πρὸς ἐρμηνείαν καταστάσεων προσάγονται πλείονες τῆς μιᾶς ἐκδοχαί. Ἐν τῷ πρώτῳ τούτων, τῷ ἀναφερομένῳ εἰς τὴν ἀπότομον μεταβολὴν τῶν ἐν Σικελίᾳ μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Γυλίππου (Νικ. 19), ἡ πρώτη, ἡ τοῦ Τιμαίου ἐκδοχὴ περὶ τοῦ Γυλίππου ἀντικρούεται ὑπ' ἄλλης τοῦ αὐτοῦ, κρινομένης ὡς «*ἀληθεστερας*», εἰς ἐπίρρωσιν δὲ τῆς ἀπόψεως ταύτης προσάγεται ὁ Θουκυδίδης πρῶτος, ὁ Φίλιστος δὲ δεύτερος, εἰ καὶ Συρακούσιος καὶ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων. Ἐπομένως γίνεται, λίαν δὲ τιμητικῶς, ἀποδεκτὴ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἡ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ ἐρμηνεία.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν περιπτώσεων τούτων, ἐν ἣ ἐρμηνεύεται ἡ τοῦ Περικλέους «*πολιτεία*» (Περ. 9), ἡ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ ἐρμηνεία ἀντιφέρεται πρὸς

1. Ἀναλυτικῶς περὶ τοῦ χωρίου τούτου βλ. ἐν τοῖς προηγουμένοις, σ. 515 κ. ἑξ.

τὴν « ἄλλων πολλῶν », εἶναι δὲ λίαν τιμητικὴ ἢ πρώτη, ἀντιθέτως δὲ ἡ δευτέρα. Γίνεται προσφυγὴ εἰς τὰ πράγματα, οὕτω δὲ ὁ Πλούταρχος ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Θουκυδίδου, τοῦτ' αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ ἐν τοῖς Πολιτικοῖς παραγγέλμασιν 5 (Ἡθ. 802 Β), οὐδενὸς ὅμως ἐκεῖ ἀντιφερομένου.

Οὕτως, ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις τούτοις τῶν Βίων παραλλήλων, ἐν οἷς ἐρμηνεῖα καταστάσεων, δύο δ' ἐκδοχαί, ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἄγεται εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ ἱστορικῷ, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τούτων κατὰ λίαν τιμητικὸν τρόπον, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ διὰ προσφυγῆς εἰς τὰ πράγματα.

**ε') Ποικίλου περιεχομένου χωρία, ἐν οἷς ἀμάρτυρος,  
κατὰ τεκμήριον δὲ χρῆσις τοῦ Θουκυδίδου**

Ὁ Πλούταρχος, πραγματευόμενος περὶ ἱστορικῶν γεγονότων, καὶ ἀλλαχοῦ εὐρίσκει χρῆσιμον νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἄνευ ὅμως οἰασθῆποτε, ἔστω καὶ ἐμμέσου, μνείας τοῦ ἱστορικοῦ. Ἰδωμεν τὰς συγκεκριμένας περιπτώσεις :

1) Θεμ. 4. Ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῆς ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Θεμιστοκλέους στροφῆς τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τῆς δημιουργίας ἰσχυροῦ πολεμικοῦ στόλου, ἀξιολογοῦνται δὲ ταῦτα διὰ τοῦ παρατηρήματος : « διὸ δ' ἡ τότε σωτηρία τοῖς Ἕλλησιν ἐκ τῆς θαλάττης ὑπῆρξε καὶ τὴν Ἀθηναίων πόλιν αὐθις ἀνέστησαν αἱ τριήρεις ἐκεῖναι, τὰ τ' ἄλλα καὶ Ξέρξης αὐτὸς ἐμαρτύρησε. τῆς γὰρ περὶ τῆς δυνάμεως ἀθραύστου διαμενούσης ἔφυγε μετὰ τὴν τῶν νεῶν ἦταν ὥς οὐκ ὦν ἀξιόμαχος ».

Ἐν τῇ δημηγορίᾳ Ἀθηναίων πρέσβειων ἐν Σπάρτῃ φέρονται παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ (Α', 73, 5) τὰ ἑξῆς : « τεκμήριον δὲ μέγιστον αὐτὸς (sc. ὁ βάρβαρος) ἐποίησεν νικηθεὶς γὰρ ταῖς ναυσὶν ὥς οὐκέτι αὐτῷ ὁμοίας οὔσης τῆς δυνάμεως κατὰ τάχος τῷ πλέονι τοῦ στρατοῦ ἀνεχώρησεν ».

Προδήλως ὁ Πλούταρχος εἶχεν ἐνταῦθα πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ κείμενον τοῦ Θουκυδίδου, ἐκεῖθεν δὲ δαψιλῶς ἤντησεν. Ἡ καθόλου ἰδέα καὶ κατασκευὴ τοῦ λόγου εἶναι τὰ αὐτά. Ὁμοία ἐξ ἄλλου ἐν πολλοῖς εἶναι τὰ ἐπὶ μέρους πράγματα. Πάντα ταῦτα εἶναι καταφανῆ ἐν τοῖς οὐχὶ μακροῖς χωρίοις τούτοις, οὕτω δὲ δὲν παρίσταται ἀνάγκη εἰδικωτέρου λόγου περὶ τούτων. Ὡς πρὸς τὴν λέξιν παρατηρητέα ἡ ἀντιστοιχία τῶν : « αὐτὸς ἐμαρτύρησε » — « τεκμήριον... αὐτὸς ἐποίησεν », « μετὰ τὴν τῶν νεῶν ἦταν » — « νικηθεὶς ταῖς ναυσὶν », « ἔφυγε » — « ἀνεχώρησεν ».

Ἡ περὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου καὶ τὴν λέξιν συνάφεια καθιστᾷ λίαν ἀσθενές, ἂν μὴ ἀδύνατον, τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἔκρινεν ὁ Πλούταρχος ὡς κοινῇ ὡμολογημένον τὸ πρᾶγμα, οὕτω δ' ἀπέφυγε μνείαν τοῦ Θουκυδίδου. Διαιτὶ τότε ἀπέφυγεν οὗτος τοιαύτην μνείαν ; Τὸ ἀπόρημα εἶναι δυσερμήνευτον.

ἴσως δὲν εἶναι πρὸς τοῦτο ἄσχετον τὸ γεγονός· ὅτι ἡ ἀνωτέρω κοινὴ ἰδέα χρησιμοποιεῖται ὑπὸ διαφόρους συνθήκας, παρὰ μὲν τῷ Πλουτάρχῳ ὡς συντελεστὴς ἀξιολογήσεως τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Θεμιστοκλέους πρὸς τὴν πατρίδα, παρὰ δὲ τῷ Θουκυδίδῃ ὡς συντελεστὴς ἐπίσης ἀξιολογήσεως ὑπηρεσιῶν οὐχὶ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀλλὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν.

Ἀνάλογος διαπιστοῦται παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ τρόπος καὶ ἐν περιπτώσεσι χαρακτηρισμῶν ἀνευ μνείας οἰασθήποτε τοῦ Θουκυδίδου, ἐξ οὗ οὗτοι ἀντιλῶνται. Οὕτω:

2) Θησ. 2. Ὁ συγγραφεὺς, ἐπιχειρῶν νὰ στηρίξῃ ὅτι «ἐδόκει ὁ Θησεὺς τῷ Ῥωμύλῳ κατὰ πολλὰς ἐναρμόττειν ὁμοιότητας», ἐπιφέρει πολλὰ αἰτιολογοῦντα, ὧν πρῶτον: «ἄμφω (sc. Θησεὺς καὶ Ῥωμύλος) μὲν ἀνεγγῶν, καὶ σκοτίῳ γενόμενοι δόξαν ἔσχον ἐκ θεῶν γεγονέναι.

Ἄμφω δ' αἰχμητά, τό γε δὴ καὶ ἴδμεν ἅπαντες (II. VII, 281), καὶ μετὰ τοῦ δυνατοῦ τὸ συνετὸν ἔχοντες».

Παρὰ Θουκυδίδῃ (B', 15, 2) φέρεται περὶ τοῦ Θησεῦς: «ἐπειδὴ δὲ Θησεὺς ἐβασίλευσε, γενόμενος μετὰ τοῦ ξυνητοῦ καὶ δυνατοῦς τά τε ἄλλα διεκόσμησε τὴν χώραν...».

Ὁ παρὰ τῷ ἱστορικῷ χαρακτηρισμὸς τοῦ Θησεῦς ἐκτείνεται παρὰ τῷ βιογράφῳ καὶ εἰς τὸν Ῥωμύλον, τὸν παραλλήλως πρὸς τὸν ἰδρυτὴν τῶν Ἀθηναίων βιογραφούμενον, πολλὰς δέ, ὡς φαίνεται, ὁμοιάζοντα αὐτῷ οἰκιστὴν τῆς Ρώμης. Ὅθεν ἡ μεταβολὴ ἐρμηνευτέα ἐκ τῆς ἀναγκαιότητος ταύτης τῆς προσαρμογῆς. Οἱ δύο ἐπὶ μέρους παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ χαρακτηρισμοὶ κείνται ἀντιστρόφως παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ. Ἀλλὰ καὶ ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν εἶναι, ὡς φαίνεται, αὐθαίρετος, δφεύεται δὲ εἰς πραγματικὴν αἰτίαν, εἰς ἀνάγκην κατὰ τινα ἐκ τοῦ λίαν συνήθους παρὰ τῷ συγγραφεῖ τούτῳ χιαστοῦ σχήματος τρόπου, νὰ ἀκολουθήσῃ τῷ δημοικῷ στίχῳ τὸ κατ' ἐννοίαν πρὸς αὐτὸν συμφωνοῦν «δυνατόν».

Κατὰ ταῦτα ἰσχυρὰ κατὰ βάθος διαπιστοῦται καὶ ἐνταῦθα ἡ προσήλωσις τοῦ Πλουτάρχου πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Θουκυδίδου, λαμβανομένου μάλιστα περαιτέρω ὑπ' ὄψιν ὅτι μνεῖα αὐτοῦ δὲν κατέστη ἐνταῦθα δυνατὰ.

3) Θησ. 3: «Πέλοψ γὰρ οὐ χρημάτων πλήθει μᾶλλον ἢ παίδων μέγιστον ἴσχυσε τῶν ἐν Πελοποννήσῳ βασιλέων, πολλὰς μὲν ἐκδόμενος θυγατέρας τοῖς ἀρίστοις, πολλοὺς δὲ ταῖς πόλεσιν υἱὸς ἐγκατασπείρας ἄρχοντας».

Θουκ. Α' 9, 2: «λέγουσι δὲ καὶ οἱ τὰ σαφέστατα Πελοποννησίων μνήμη παρὰ τῶν πρότερον δεδεγμένοι Πέλοπα τε πρῶτον πλήθει χρημάτων, ἃ ἤλθεν ἐκ τῆς Ἀσίας ἔχων ἐς ἀνθρώπους ἀπόρους, δύναμιν περιποιήσασθαι τὴν ἐπωνυμίαν τῆς χώρας ἐπηλυν ὄντα ὅμως σχεῖν».

Αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν δύο χωρίων εἶναι πολλαὶ καὶ σπουδαῖαι, δύναται δὲ νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Πλουτάρχος ἐνταῦθα δὲν ἠκολούθησεν, ἀλλ' ἔλαβεν ὡς ἀφετηρίαν τὸ παρὰ Θουκυδίδου « *Πέλοπα... πρῶτον πλήθει χρημάτων... δύναμιν περιποιησάμενον* », πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ὅλης σκέψεως αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ συγκεκριμένως ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, τὸ μειονεκτοῦν μέλος συγκρίσεως, ἥς δεύτερον πλεονεκτοῦν δὲ μέλος τὸ « *πλήθει παίδων* », ᾧ ὁ Πέλοψ « *μέγιστον ἴσχυσε τῶν ἐν Πελοποννήσῳ βασιλέων* ». Διάφοροι εἶναι αἱ συνθῆκαι ἐν τοῖς δύο χωρίοις. Ὁ Πλούταρχος, πραγματευόμενος περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ οἰκιστοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπείγεται ἐνταῦθα νὰ δείξῃ ὅτι οὗτος « *τῷ μητροφῷ (sc. γένει) Πελοπίδης ἦν* », ὁ Θουκυδίδης, ἀναφερόμενος εἰς τὴν προϊστορικὴν Ἑλλάδα καὶ ἐκθέτων τὰ φερόμενα περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχηγῶν, ἐπιχειρεῖ νὰ δείξῃ τὸν Ἀγαμέμνονα « *τῶν τότε δυνάμει προύχοντα* ». Τὸ μᾶλλον διὰ τὰ καθ' ἡμᾶς ἀξιοπαρατήρητον εἶναι ὅτι ἀμφότερα ταῦτα φέρονται παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ὡς βέβαια, ἐνῶ τὸ πρῶτον αὐτῶν τὸ μόνον παρὰ Θουκυδίδου ὑπάρχον εἰσάγεται διὰ τοῦ ἐποχῆν, εὐλογον δέ, σημαίνοντος « *λέγουσι* ». Εἶναι καὶ τοῦτο χαρακτηριστικὸν τῆς σταθερᾶς παρὰ τῷ τοσοῦτον θρησκευομένῳ Πλουτάρχῳ τάσεως νὰ ἀποδέχεται τὰ περὶ τῶν θεῶν καὶ ἡρώων θρυλούμενα ὡς ἀναμφισβητήτως ἀληθῆ, ἔνεκα δὲ ταύτης δὲν ἔδωκεν οὗτος σημασίαν εἰς τὴν παρὰ τῷ κριτικῷ Θουκυδίδει ἐποχῆν. Ἡ ἀποφυγὴ μνείας τοῦ Θουκυδίδου συμπορεύεται καὶ ἐνταῦθα πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν πραγμάτων, ἐν οἷς ἐντάσσονται τὰ δύο χωρία.

4) Νικ. 9. Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς Νικιείου εἰρήνης, τῆς ἐκ τοῦ Νικίου, τοῦ πρωταγωνιστήσαντος πρὸς σύναψιν αὐτῆς, ὀνομαθείσης κατὰ τὰ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ φερόμενα<sup>1</sup>, παρατηρεῖ οὗτος περὶ τινος χρησιμοῦ, ἀναφερομένου εἰς τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο λήξας μετὰ τὴν σύναψιν τῆς εἰρήνης ταύτης: « *λοιδοροῦντες οὖν καὶ προβαλλόμενοι τοὺς λέγοντας, ὡς τρεῖς ἐννέα ἔτη διαπολεμηθῆναι πέπρωται τὸν πόλεμον, ἔπειθ' οὕτω περὶ παντὸς εἰς λόγους συμβαίοντες ἐποίησαντο τὴν εἰρήνην* ».

Ἐν βραχεῖᾳ ἀνασκοπήσει τοῦ ὅλου πολέμου τούτου φέρεται ἀναφορικῶς πρὸς τὴν διάρκειαν αὐτοῦ παρὰ τῷ Θουκυδίδει (Ε', 26, 3): « *εὐρήσει τις τοσαῦτα (sc. ἐπὶ καὶ εἴκοσι) ἔτη... καὶ τοῖς ἀπὸ χρησμών τι ἰσχυρισμένοις μόνον δὴ τοῦτο ἐχυρῶς ξυμβάν. αἰεὶ γὰρ ἔγωγε μέμνημαι, καὶ ἀρχομένον τοῦ πολέμου καὶ μέχρι οὗ ἐτελεύτησε, προφερόμενον ὑπὸ πολλῶν ὅτι τρεῖς ἐννέα ἔτη δέοι γενέσθαι αὐτόν* ».

Ὅτι τὰ περὶ τὸν χρησμόν τοῦτον ἐν τοῖς δύο χωρίοις πράγματα πολλὰ πλῶς καὶ κατὰ βάσιν ἔχουσι διαφύρωσ εἶναι καταφανές. Τὸ μόνον κοινὸν

1. Πβ. Νικ. 9 (τέλ.): « *ὁ δὲ (sc. Νικίας) τῶν μεγίστων κακῶν ἐπείσεν ἐκλαθῆσθαι φίλους γενομένους, διὸ καὶ τὴν εἰρήνην ἐκείνην ἄχρι νῦν Νικίειον καλοῦσι* ».

σημεῖον αὐτῶν εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ χρησιμοῦ, κατὰ τοῦτο δὲ ἤντησεν ὁ Πλούταρχος ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, ἐνδεχομένως, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ἡμᾶς καὶ ἀναγκάως, δοθέντος ὅτι καὶ πολλαχόθεν ἄλλοθεν ἡδύνατο τοῦτο νὰ ἀντλήσῃ. Τὸ αὐτολεξεῖ παρὰ τῷ βιογράφῳ ἀποδιδόμενον «*τρίς ἐννέα ἔτη*» φαίνεται ὅτι ἀπετέλει φράσιν τοῦ χρησιμοῦ.

Ἡ ἐκ τῶν διαφορῶν μάλιστα ἀξιόλογος ἀναφέρεται εἰς τὴν ψυχολογικὴν, οὕτως εἰπεῖν, παρὰ τοῖς δύο συγγραφεῦσι τοποθέτησιν τοῦ χαρακτηρισμοῦ. Παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ, τῷ, ὡς γνωστόν, εἰς τοὺς χρησμούς καθόλου, μάλιστα δὲ τοὺς ἐκ τοῦ Δελφικοῦ μαντείου πιστεύονται, προβάλλεται ἀσφαλῶς μετὰ πολλοῦ σαρκασμοῦ ἡ χλεύη ἐπὶ τῷ δῆθεν ἀνεκκληρώτῳ τοῦ χρησιμοῦ διὰ τῆς συνάψεως τῆς Νικιείου εἰρήνης, ἡ ὁποία τελικῶς ἐπέπρωτο νὰ δειχθῇ ἀνάπαντα ἀπλή, οὐχὶ δὲ κατάπανσις τοῦ πολέμου. Ἀντιθέτως παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ, ψυχρῶς καὶ ἐξ ἀντικειμένου σπουδάζοντι τὰ πράγματα, παριστάται ὁ χρησμός οὗτος ὡς ὁ μόνος «*τοῖς ἀπὸ χρησμῶν τι ἰσχυρισσάμενοις*» ἐκ πάντων ἐκκληρωθείς. Αἱ διαφοραί, μάλιστα δὲ πασῶν ἡ ἀνωτέρω, δὲν εἶναι καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἄσχετοι πρὸς τὴν ἀποφυγὴν μείας τοῦ ἱστορικοῦ παρὰ τῷ βιογράφῳ, ἐφ' ὅσον βεβαίως ὁ δεύτερος ἤντησε καὶ ἐνταῦθα ἐκ τοῦ πρώτου.

5) Σόλ. 22. Ὡς πρῶτον τῶν αἰτίων, δι' ἃ ὁ Σόλων «*πρὸς τὰς τέχνας ἔτρεψε τοὺς πολίτας*», παρουσιάζει ὁ συγγραφεὺς τὸ ἐξῆς: «*ὄρων δὲ τὸ μὲν ἄστυ τιμπλάμενον ἀνθρώπων ἀεὶ συρρεόντων πανταχόθεν ἐπ' ἀδείας ἐς τὴν Ἀττικὴν*».

Τὰ κατὰ τὸ αἷτιον τοῦτο παρὰ Θουκυδίδῃ (Α', 2, 6): «*ἐκ γὰρ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος οἱ πολέμῳ ἢ στάσει ἐκπίπτοντες παρ' Ἀθηναίους οἱ δυνατώτατοι ὡς βέβαιοι ὄν ἀνεχώρουν, καὶ πολῖται γινόμενοι εὐθὺς ἀπὸ παλαιοῦ μείζω ἔτι ἐποίησαν πλήθει ἀνθρώπων τὴν πόλιν*».

Ἡ ἀντιστοιχία τῶν δύο χωρίων ὡς πρὸς τὸ αἷτιον τοῦτο εἶναι πολλὰ πλὴ καὶ μᾶλλον ἢ ἦττον ἰσχυρὰ ὡς: «*πανταχόθεν*» — «*ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος*», «*ἐπ' ἀδείας*» — «*ὡς βέβαιοι ὄν*», «*εἰς τὴν Ἀττικὴν*» — «*παρ' Ἀθηναίους*». Ἡ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ παράλειψις οὐσιωδῶν ἄλλως στοιχείων, ὡς «*πολέμῳ ἢ στάσει ἐκπίπτοντες*», «*οἱ δυνατώτατοι*», «*πολῖται γινόμενοι*» ἐρμηνευτέα ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ εἶναι ὁ βιογράφος συνοπτικώτερος τοῦ ἱστορικοῦ. Ὁ Πλούταρχος, ἐπιχειρῶν νὰ εὗρῃ αἰτιολογίαν τῆς πρὸς τὰς τέχνας στροφῆς τοῦ Σόλωνος ἐν τῇ ἀδιακόπῳ ἐν πρώτοις συρροῇ πλήθους ἀνθρώπων εἰς τὴν πόλιν, ἀρκεῖται εἰς τὴν ἀπλήν διαπίστωσιν τοῦ γεγονότος. Ἄλλ' ὁ Θουκυδίδης, ἀσχολούμενος περὶ δημογραφικὰ προβλήματα τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος, εἰδικώτερον δ' ἐνταῦθα περὶ τὰς «*στάσεις*» καὶ τὰς «*μετοικίας*»<sup>1</sup>, εἶναι κατ' ἀνάγκην, παρὰ τὴν γνωστὴν παρ' αὐτῷ λίαν

1. μετοικήσεις κατὰ πιθανὴν διόρθωσιν Ullrich, -ίσεις κατὰ Hommel, βλ. A. W. Gomme, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Α', σ. 94.

ἰσχυρὰν τάσιν βραχυλογίας, πολλῶ ἀναλυτικώτερος. Οὐσιωδῶς κατὰ ταῦτα διάφορος εἶναι καὶ ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις ἡ θέσις τῶν δύο συγγραφέων, πρὸς τὴν διαφορὰν δὲ ταύτην συναπτεῖα καὶ ἐνταῦθα ἡ ἀποφυγὴ μνείας τοῦ Θουκυδίδου ὑπὸ τοῦ Πλούταρχου, εἰ καὶ ὁ δευτέρος προδήλως ἠντλησεν ἐκ τοῦ πρώτου.

Πέντε εἶναι τὰ χωρία τῶν Βίων παραλλήλων, ἐν οἷς ὑποδεικνύεται μὲν πολλαχόθεν μᾶλλον ἢ ἥτιον ὅτι χρησιμοποιοῦνται τὰ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου προσφερόμενα, ἀλλ' οὐδεμία μνεία γίνεται τοῦ ἱστορικοῦ. Καίτοι ταῦτα εἶναι σχετικῶς ὀλιγάριθμα, τὰ θέματα αὐτῶν εἶναι ποικίλα, ἀναλόγου μάλιστα ποικιλίας πρὸς τὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρω χωρίοις, ἐν οἷς μνημονεύεται ὁ ἐξ οὗ ἀντλείται τι Ἀθηναῖος ἱστορικός. Ἐν ἐξ αὐτῶν ἀναφέρεται εἰς πρᾶγμα, εἰς τὸν περὶ τῆς διαρκείας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου χρησμὸν (Νικ. 9). Ὑπὸ ὅλως διαφόρους παρὰ τῷ βιογράφῳ ἢ τῷ ἱστορικῷ συνθήκας εἰσάγεται ἡ σχετικὴ εἵδησις, αἱ πολλαὶ δὲ καὶ βασικαί, ἀλλὰ μὴ ἐλέγχουσαι ἀνακριβείας, διαφοραὶ μεταξὺ τῶν δύο χωρίων ἐρμηνευταί ἐντεῦθεν, ἐφ' ὅσον δὲν ἄγουσιν εἰς τὴν ἀποψιν ὅτι κρίνεται οὐχὶ ἀναγκαῖον νὰ ἠντλησεν ἐνταῦθα ὁ Πλούταρχος ἐκ τοῦ Θουκυδίδου. Δύο τῶν χωρίων τούτων ἀναφέρονται εἰς πρόσωπα. Περιέχει δὲ τὸ πρῶτον χαρακτηρισμὸν προσωπικότητος (Θησ. 2) ταῖς αὐταῖς μὲν λέξεσιν, ἀντιθέτως ὅμως τεταγμέναις δι' ἀνάγκην τοῦ λόγου. Ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν χωρίων τούτων χαρακτηρίζεται ἡ δύναμις προσωπικότητος (Θησ. 3), αἱ δὲ διαφοραὶ καὶ ἐνταῦθα εἶναι πολλαὶ καὶ σπουδαῖαι, δυνάμεναι νὰ ἀναχθῶσι εἰς τὰς ὅλως διαφόρους ἐν τοῖς δύο χωρίοις συνθήκας, ὅφ' ἃς εἰσάγεται ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος. Ἀνακριβεία δὲν ὑποδεικνύεται. Τὰ δύο ἄλλα χωρία ἀναφέρονται εἰς καταστάσεις. Ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῶν ἀξιολογεῖται ἡ κατ' ἐπίδρασιν τοῦ Θεμιστοκλέους στροφὴ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ τῆς φυγῆς τοῦ Ξέρξου εὐθὺς μετὰ τὴν ἥτιαν τοῦ στόλου αὐτοῦ (Θेम. 4). Καὶ ἡ ἰδέα καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ λόγου εἶναι τὰ αὐτά, ἡ δὲ λέξις ἀντίστοιχος παρὰ τῷ βιογράφῳ καὶ τῷ ἱστορικῷ. Ἐν τῷ ἑτέρῳ χωρίῳ, τῷ καὶ τελευταίῳ τῆς σειρᾶς ταύτης, ἐρμηνεύεται ἡ πύκνωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀττικῆς (Σόλ. 22), καίτοι δὲ διάφορα παρὰ τοῖς δύο συγγραφεῦσιν ἐλατήρια κινοῦσιν εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, ἡ ἀντιστοιχία τῶν δύο χωρίων καὶ πολλαπλὴ εἶναι καὶ ἰσχυρά.

Ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις δὲν μνημονεύεται ὁ Θουκυδίδης, ἔστω καὶ ἐμμέσως, ἀντίθεσις πρὸς αὐτὸν τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως δὲν εἶναι νοητή, οὐδ' ἀναγκαιότης πληρότητος καὶ ἀκριβείας προβάλλεται ἀπόλυτος. Ἡ ἀκριβεία δέ, ἡ κατὰ τινα τρόπον ὑποδεικνύουσα τὴν προσήλωσιν τοῦ βιογράφου πρὸς τὸν ἱστορικόν, φαίνεται καθόλου οὐχὶ πολλῶ ἀσθενεστέρα ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις ἢ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν μελετηθεῖσιν, ἐν οἷς μνημονεύεται ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικός.

## Δ' - Ἐπὶ μέρους πορίσματα

Παραξετάζοντες νῦν τὴν ὥς πρὸς τὸν Θουκυδίδην θεωρίαν τοῦ Πλουτάρχου παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πράξιν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων συγκεκριμένων στοιχείων ἀγόμεθα εἰς τὰ ἀκόλουθα ἐπὶ μέρους πορίσματα.

α') Παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ βιογραφοῦντι εἴκοσι τέσσαρα εἶναι τὰ χωρία ἐν οἷς γίνεται χρῆσις τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου προσφερομένων. Ἐν δέκα ἐννέα τῶν χωρίων τούτων ἐκμονεύεται ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικός, ἐν δὲ τοῖς ὑπολοίποις πέντε οὐδεμίᾳ οὐδ' ἔμμεσος γίνεται μνεία αὐτοῦ, εἰκάζεται δὲ οὕτως ἢ ἄλλως χρῆσις τῶν ἐξ αὐτοῦ προσφερομένων.

β') Ἐκ τῶν δέκα ἐννέα ἀνωτέρω χωρίων τούτων δέκα τέσσαρα, πλέον δηλονότι τοῦ ἡμίσεος τοῦ συνόλου, παρέχουσιν εἰδήσεις περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων, ταύτην ἢ ἐκείνην ἐχόντων τὴν σημασίαν, πέντε δὲ μόλις αὐτῶν, ἥτοι τὸ πέμπτον σχεδὸν τοῦ συνόλου, προσφέρουσιν ἐρμηνεῖαν θεσμῶν καὶ καταστάσεων ἢ ἀξιολόγησιν σπουδαίων συμβάντων. Ἀναλόγου ποικιλίας εἶναι καὶ τὰ θέματα τῶν ὑπολοίπων πέντε χωρίων, ἐν οἷς δὲν γίνεται μνεία τοῦ Θουκυδίδου. Ἐκ πάντων τῶν θεμάτων τούτων δύο μόνον δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς «*πράξεις*» καθαρῶς ὑπὸ τὴν ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Νικίου (κεφ. 1) σημασίαν, τρία δὲ ἄλλα ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀναλογία τῶν εἰς «*πράξεις*» ἀναφερομένων χωρίων τούτων εἶναι πράγματι μικρά, ὑπὸ ἔννοιαν δὲ τοῦ ὅρου εὐρύτεραν ἴσως τοῦ δέοντος, φαίνεται ἐξικνουμένη εἰς τὸ πέμπτον περίπου τοῦ συνόλου τῶν χωρίων. Οὕτως, εὐρίσκεται μὴ λησμονηθὲν κατὰ τὴν ὅλην συγγραφὴν τῶν Βίων παραλλήλων τὸ περὶ τῶν «*πράξεων*» ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Νικίου (1) παρατήρημα τοῦ Πλουτάρχου, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (σ. 495 κ. ἐξ.) ἐγένετο ὁ προσήκων λόγος.

γ') Ἐνδεκα τῶν δέκα ἐννέα ἀνωτέρω χωρίων, ὁκτὼ ἀναφερόμενα εἰς εἰδήσεις περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων, καὶ τρία εἰς ἐρμηνεῖαν θεσμῶν καὶ καταστάσεων ἢ ἀξιολόγησιν σπουδαίων συμβάντων, ἥτοι σχεδὸν τὰ τρία πέμπτα παρέχουσι μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου μόνου, ὁκτὼ δὲ τῶν χωρίων τούτων, ἐξ ἀναφερόμενα εἰς τὴν πρώτην, καὶ δύο εἰς τὴν δευτέραν τῶν κατηγοριῶν τούτων, ἥτοι τὰ δύο πέμπτα περίπου τοῦ συνόλου τῶν δέκα ἐννέα χωρίων, περιέχουσιν, ἐκτὸς τῆς τοῦ Θουκυδίδου, καὶ ἄλλου ἢ ἄλλων μαρτυρίαν. Ἐν ἐνὶ μόνῳ τῶν ἔνδεκα τούτων χωρίων, τῷ περὶ τῆς παρὰ Λακεδαιμονίους ξηνηλασίας (Λυκ. 27), ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀντικρούει τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ παρεχόμενον, ἀλλ' ἐν τούτῳ πρόκειται περὶ ἐρμηνείας θεσμοῦ, οὐχὶ δὲ εἰδήσεως. Ἐπομένως δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὁ Πλούταρχος πάντοτε μὲν περὶ εἰδήσεων, ἀναφερομένων εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ περὶ ἐρμηνείας θεσμῶν καὶ καταστάσεων ἢ ἀξιολογήσεως σπουδαίων συμβάντων, ἠρκέσθη πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν παρ' αὐτῷ

παραδιδομένων νὰ προσαγάγῃ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου μόνου, ἐν αἷς περιπτώσεσι προδήλως δὲν ἔχῳρει περὶ τούτων ἄλλη τις ἐκδοχή, ἀλλὰ δὲν ἀπεκλείετο τοῦλάχιστον κατὰ κανόνα ἄλλη τις μαρτυρία.

Ἀντίθεσις καθόλου ἢ ἐπὶ μέρους ὡς πρὸς τὰ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Πλουτάρχου παρεχόμενα παρατηρεῖται ἐν τοῖς ὀκτῶ ἀνωτέρω χωρίοις. Ἐν ἱκανοῖς τῶν χωρίων τούτων, ἥτοι δυσὶ περιέχουσιν εἰδήσεις περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων (Θεμ. 27, Περ. 28), καὶ ἐνί, ἀναφερομένῳ εἰς ἐρμηνείαν καταστάσεως (Περ. 9), ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς, προκειμένου νὰ λάβῃ θέσιν ὑπὲρ ταύτης ἢ ἐκείνης τῶν δύο προβαλλομένων ἐκδοχῶν, προσφεύγει εἰς τὰ πράγματα προβαίνων ἐνίοτε καὶ εἰς ἀνάλυσιν τῶν προσωπικῶν ἐλατηρίων, ὡς προκειμένου περὶ τοῦ Δουρίδος (Περ. 28). Καὶ ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις, ὡς καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι τούτοις, οὗτος συντάσσεται μετὰ τοῦ Θουκυδίδου σαφῶς πλὴν τριῶν (Ἀλκιβ. 11, 20, Νικ. 28), ἀλλὰ περὶ τῶν δύο πρώτων εἰκάζεται ἢ πρὸς τὸν ἱστορικὸν προτίμησις. Ἐν πολλοῖς τῶν χωρίων τούτων μνημονεύεται ἐν ἀρχῇ παρὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ ἄλλος ἢ ἄλλοι, ὡς προβάλλοντες τὴν αὐτὴν ἐκδοχήν<sup>1</sup>, ἐν συμπεράσματι δέ, ἔνθα ἡ δικαίωσις τῆς ἐκδοχῆς, αὕτη ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸν Θουκυδίδην, ὑποδεικνυμένου οὕτω ὅτι κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Πλουτάρχου ἐκεῖνος μόνος εἶναι ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς ἐκδοχῆς.

δ') Ἀναλόγου, ὡς εἰκός, ποικιλίας εἶναι τὰ θέματα τῶν πέντε χωρίων, ἐν οἷς ἀμαρτυρος, οὐχὶ δὲ πάντοτε ἀναγκαῖα, ἢ τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου προσφερομένων χρῆσις. Ἀντίθεσις καθόλου ἢ ἐπὶ μέρους δὲν εἶναι βεβαίως νοητὴ ἐν χωρίοις φύσεως τοιαύτης.

ε') Ἐπτά τοῦλάχιστον τῶν χωρίων τούτων μετὰ μεμαρτυρημένης ἢ καὶ ἀμαρτύρου χρήσεως τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου παρεχομένων ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐρμηνείαν θεσμῶν καὶ καταστάσεων ἢ ἀξιολόγησιν σπουδαίων συμβάντων, δεικνυμένου οὕτω ἐκ τῶν πραγμάτων ὅτι, παρὰ τὸ ἐν Christ-Schmid παρατήρημα, τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω (σ. 493), ἐν τῇ περιπτώσει τοῦλάχιστον τοῦ Θουκυδίδου ἡ ἱστορία δὲν εἶναι ἀπλῶς ὀλοσάσιον καθόλου, ἐξ οὗ ὁ Πλούταρχος ἀντιλεῖ τὰ πρὸς μίμησιν ἢ ἀποτροπὴν παραδείγματα. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον πάντως σημεῖον φαίνεται τὸ ἀνωτέρω παρατήρημα καλῶς ἔχον ἀπολύτως, καθ' ὅσον ἱκανὰ εἶναι παρὰ τῷ βιογράφῳ τὰ ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ ἀντλούμενα πρὸς ἀποτροπὴν παραδείγματα, μάλιστα δὲ τὰ εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην ἀναφερόμενα.

1. Οὕτως ὁ Χάρων ὁ Λαμψακηνὸς ἐν τῷ περὶ τῆς « ἐντεύξεως » τοῦ Θεμιστοκλέους μετὰ τοῦ Μεγάλου βασιλέως χωρίῳ (Θεμ. 27), ὁ Φίλιστος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Νικίου (Νικ. 28), ὁ Ἐφορος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῆς ὁμότητος τῶν Ἀθηναίων ἐναντι τῶν ἀποστατησάντων Σαμίων (Περ. 28).

2. Οὕτως, ἀκύμαντος ἡ ἀκρίβεια αὕτη ἀφίνεται νὰ νοηθῇ παρὰ L. Whibley ἐνθ' ἀνωτ., σ. 182.

ς') Τὰ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου μεμαρτυρημένα ἀποδίδονται παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ μετ' ἀκριβείας, ἡ δὲ δυσαρμονία, ὡς ἐν τοῖς περὶ τοῦ συμμαχικοῦ φόρου (Ἀριστ. 24), εἶναι, ὡς πιστεύεται, κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον. Ἐν τούτοις ἡ ἀκριβεία αὕτη, παρὰ τὰ γενικῶς πιστευόμενα, κυμαίνεται ἀπὸ τῆς λίαν χαλαρᾶς συναφείας, ὡς ἐν τοῖς περὶ ξηνηλασίας (Λυκ. 27), ἢ τῶν ἐπὶ μέρους ἀλλὰ δυσερμηνεύτων διαφοροποιήσεων, ὡς ἐν τοῖς περὶ τῆς φυγῆς τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς Ἀσίαν (Θεμ. 25), μέχρι τῆς αὐτολεξεῖς σχεδὸν ἀποδόσεως, ὡς ἐν τοῖς περὶ τῆς σαμιακῆς ἀπειλῆς (Περ. 28).

Ἡ τοσοῦτον ἐκτεταμένη κύμανσις αὕτη εὐλόγως δύναται πολλοῦ μέχρι τινὸς τοῦλάχιστον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν κριθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ἀναγκαίαν συμπύκνωσιν τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου παρεχομένων, ὡς ἐν τοῖς περὶ τῆς φυγῆς τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς Ἀσίαν, ἢ προσαρμογὴν αὐτῶν πρὸς τὸ ἴδιον καθόλου κείμενον, ὡς ἐν τοῖς περὶ τῆς προσωπικῆς ἐπιβολῆς τοῦ Περικλέους (Περ. 15). Γενικώτερον δὲ ἡ κύμανσις αὕτη ἀποδοτέα εἰς αἷτια ἀντικειμενικὰ μᾶλλον ἢ ὑποκειμενικὰ, εἰς ἐκ τῶν διαφόρων ἐκάστοτε πραγμάτων διαφόρους ἀνάγκας μᾶλλον ἢ εἰς βαθμὸν διάφορον ἐκάστοτε εὐσυνειδησίας καὶ προσοχῆς τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως. Καθ' ἡμᾶς, παρ' αὐτῷ οὐδὲν τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἀποδίδεται κατὰ τρόπον συνειδητῶς ἡμελημένον, ἐλέγχοντα ἀκηδῖαν αὐτοῦ πρὸς τὸ παρεχόμενον ἢ καὶ τὸν παρέχοντα.

Ἡ ἀκριβεία φαίνεται καθόλου οὐχὶ πολλῶ ἀσθενεστέρα ἐν τοῖς χωρίοις, ἔνθα ἀμάρτυρος εἶναι ἡ τεκμαιρομένη ἐκ τοῦ Θουκυδίδου προσφερομένη χρησις, εἰ καὶ ἐνταῦθα ἀναγκαιότης ἀκριβείας ὡς καὶ πληρότητος προβάλλεται ἐν μειώσει.

ζ') Ἐν δέκα ἐπτά τῶν εἴκοσι τεσσάρων χωρίων τὰ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἀντιλούμενα ἀναφέρονται εἰς σύγχρονα, ἐν δὲ τοῖς ὑπολοίποις, σχεδὸν τῷ τρίτῳ τοῦ συνόλου, εἰς προγενέστερα τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ. Τοῦτο, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἐνέχει ἰδιάζουσιν ἀξίαν ὡς πρὸς τὸ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ κύρος τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλ' αὕτη μειοῦται πως, λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν τῆς ἀκολούθου τῶν ἐπὶ μέρους ἀναλογίας: Ἐκ μὲν τῶν δέκα ἐννέα χωρίων μετὰ μεμαρτυρημένης χρήσεως τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου μόνον τρία, ἐκ δὲ τῶν πέντε μετ' ἀμαρτύρου τοιαύτης χρήσεως τέσσαρα ἀναφέρονται εἰς προγενέστερα τοῦ ἱστορικοῦ.

η') Εἰδικώτερον παρατηρητέον ὅτι ἐκ τῶν εἴκοσι τεσσάρων χωρίων μόνον δέκα τέσσαρα ἀναφέρονται εἰς βιογραφούμενα ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου πρόσωπα σύγχρονα τῷ Θουκυδίδῃ, ἥτοι πέντε εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην (6, 11, 13, 20, σύγκρ. 2), τέσσαρα εἰς τὸν Νικίαν (9, 19, 20, 28) καὶ πέντε εἰς τὸν Περικλέα (9, 15, 28 (δῖς), 33). Ἐκ τῶν δέκα τεσσάρων δὲ χωρίων τούτων μόνον τὰ ἔνδεκα συνδέονται ἀμέσως πρὸς τὸ ἔργον ἢ τὸ πρόσωπον τοῦ βιογραφουμένου. Ὡστε δὲν φαίνεται προκύπτειν ἐκ τῶν πραγμάτων τὸ παρὰ

Μ. Hadas ὑποστηριζόμενον, εὐλογον δὲ ἄλλως φαινόμενον ὅτι ὁ Θουκυδίδης παρὰ τῷ Πλούταρχῳ εἶναι ἡ κυρία πηγὴ περὶ τῶν συγχρόνων αὐτῷ<sup>1</sup>.

θ') Τρία τῶν χωρίων ἀναφέρονται εἰς τὸν Θεμιστοκλέα καὶ πέντε εἰς τὸν Περικλέα, συνδεόμενα ἀμέσως πρὸς τὰς προσωπικότητας ταύτας, τὸ τρίτον δηλονότι τοῦ δλου ἀριθμοῦ τῶν χωρίων. Περὶ τῶν δύο προσωποποιήτων τούτων δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι βιογραφικὰ πῶς σχεδιογραφήματα εἶχεν ἤδη γράψῃ ὁ Θουκυδίδης<sup>2</sup>, ἐν τούτῳ δέ, ἂν μὴ καὶ ἐν ἄλλοις, παρατηρητέα οὐχὶ ἀντίθεσις τις, ἐμπίπτουσα ἐν τοῖς ὑπὸ νεωτέρων παρατηρουμένοις, ἀλλὰ συγγένεια μεταξὺ τῶν δύο συγγραφέων.

### Ε' — Καθολικὸν συμπέρασμα

Ἐφ' ὅσον τὸ τρίτον τοῦ συνόλου τῶν ἐν τοῖς Βίοις παραλλήλοις τοῦ Πλούταρχου χωρίων, ἐν οἷς γίνεται μεμαρτυρημένη συνήθως, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀμάρτυρος μὲν, τεκμαιρομένη δὲ οὕτως ἢ ἄλλως, χρῆσις τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου προσφερομένων, ἀνάγεται εἰς χρόνους προγενεστέρους ὁπωσδήποτε τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ διήκοντας ἀπὸ τοῦ Θησέως, τοῦ οἰκιστοῦ τῶν Ἀθηνῶν, μέχρι τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ σαλαμινομάχου, ἔνδεκα δὲ μόλις εἶναι τὰ χωρία τὰ ἀμέσως συνδεόμενα πρὸς σύγχρονα τῷ ἱστορικῷ τούτῳ πρόσωπα, ἡ χρῆσις αὕτη γίνεται ἐν εὐρείᾳ πράγματι ὑπὸ ἔποψιν χρονικὴν κλίμακι.

Περαιτέρω δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι, ἐφ' ὅσον τὸ πέμπτον τῶν εἴκοσι τεσσάρων χωρίων ἀνάγεται πῶς εἰς «*πράξεις*» — προκύπτει οὕτως ἐκ τῶν πραγμάτων ὁρθὴ ἡ ἐλαστικώτερα ἐρμηνεία τῶν κατὰ Πλούταρχον «*πράξεων*» καὶ «*ἀρχήστων ἱστορίας*» — ἱκανὰ δὲ μᾶλλον ἢ ἥττον χωρία εἰς ἄλλας εἰδήσεις περὶ προσώπων ὡς καὶ πραγμάτων, ἐπίσης δὲ εἰς ἐρμηνείαν θεσμῶν καὶ καταστάσεων ἢ ἀξιολόγησιν σπουδαίων συμβάντων, ἡ χρῆσις αὕτη δεικνύεται ἐνταῦθα δυσκόλως προσδοκωμένης ποικιλίας.

Γεγονὸς ἐξ ἄλλου εἶναι ὅτι, καίτοι χωρία ἀποτελοῦντα τὸ τρίτον τοῦ συνόλου παρέχουσι δύο ἐκδοχάς, τινὰ δὲ τούτων μετ' ἄλλων συναποτελοῦντα ἐπίσης τὸ τρίτον τοῦ συνόλου ἀνάγονται εἰς θέματα προγενέστερα τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ, ἐν τούτοις ὁ βιογράφος δέχεται, σχεδὸν ἐν πᾶσιν, τὸ ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ παρεχόμενον εἴτε εἰδησις εἶναι τοῦτο εἴτε κρίσις — ἐν μᾶ μόνῃ, ἐρμηνείας δὲ θεσμοῦ, περιπτώσει ἀντιφέρεται — ἔστω καὶ ἂν τοῦτο τοῦλάχιστον ἐνίοτε δὲν ἔχει προσφυῶς εἰς τὰς καθόλου ἀπόψεις καὶ συναισθημάτων αὐτοῦ ἢ εἰς ὅ, τι ειδικώτερον ἐπείγεται ἐν τῷ Βίῳ νὰ ὑποστηρίξῃ. Ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἡ χρῆσις αὕτη παριστᾷ ἐκπληκτικῶς μέγα παρὰ τῷ Πλου-

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 499.

2. Παρὰ πολλοὺς ἄλλους πβ. περὶ τούτων ἐπ' ἐσχάτων F. W. Walbank ἐν The Oxford class. dict., Ὁξφόρδη, ἀνατύπ. 1953, σ. 136β.

τάρχῳ βιογραφοῦντι τὸ κύρος τοῦ Θουκυδίδου οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀξιοπιστίαν ἀλλὰ καὶ τὴν ὁρθότητα τῆς κρίσεως, εἶναι δὲ τοῦτο ἰδιαζόντως χαρακτηριστικόν, καθ' ὅσον οὕτω ἐν τῇ πράξει ὁ βιογράφος δηλοῖ ὅτι δὲν ἐδήλωσε κατὰ θεωρίαν.

Ἀξιοπαρατήρητον ἐν τέλει εἶναι ὅτι ἀποδίδονται τὰ προσφερόμενα ταῦτα μετ' ἀκριβείας, κυμαινομένης μὲν ἐξ ἀνάγκης συμπυκνώσεως ἢ προσαρμογῆς, μὴ ἐλεγχούσης δέ ποτε εὐσυνειδησίαν ἡλαττωμένην ἢ ἀκηδίαν. Οὐδεμία οὐδαμοῦ ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις παρατηρεῖται τοῦ Θουκυδίδου ἐπικρίσις ἢ εἰς βάρος αὐτοῦ σαρκασμὸς ἢ καθ' οἷον δῆποτε τρόπον αὐστηρὰ μεταχειρίσις αὐτοῦ, εἰς ταῦτα δὲ οὐχὶ σπανίως περὶ ἄλλων συγγραφέων φέρεται ἐκ τῶν πραγμάτων κατ' ἀνάγκην ὁ ἡτίου ὁμολογουμένως χαρακτηριστοῦς ἡμέτερος βιογράφος<sup>1</sup>.

Τὰ πάντα δεικνύουσι σαφῶς ὅτι ὁ Πλούταρχος, παρὰ τὰς οὐχὶ σπανίως διαφόρους ἐπὶ μέρους γνώμας, ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ ἐξόχως γόνιμον ἀλλὰ καὶ μετ' ἰδιαζούσης ὅλως διακρίσεως χρῆσιν τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου παρεχομένων εἰς ὄφελος τῶν Βίων παραλλήλων, πᾶν ἄλλο ἢ ἀρχοῦμενος εἰς ψιλὸν πρὸς τὸν Ἀθηναῖον ἱστορικὸν θανμασμόν, ἀναγνωρίζει δὲ ἐν τῇ πράξει ὑπερέχουσαν κατὰ κανόνα ἀξίαν εἰς τὰς εἰδήσεις καὶ τὴν κρίσιν τοῦ ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ καθιερωμένης ἥδη ἐπιβολῆς ἱστορικοῦ. Ἀκολουθεῖ τέλος αὐτῷ μετὰ τοσαύτης ἀφοσιώσεως προδήλως, ὥστε, εἰ καὶ δὲν ὑπάρχουσιν ἱκανὰ συγκεκριμένα στοιχεῖα, δυσκόλως δυνάμεθα νὰ διανοηθῶμεν ποικιλωτέραν καὶ ἰσχυροτέραν ἐν τοῖς Βίοις παραλλήλοις χρῆσιν οἵσδῃποτε ἄλλης ἱστορικῆς πηγῆς. Εὐλόγως δὲ κατόπιν πάντων εἰκάζεται ὅτι παρὰ τὰ ἄλλα, δύναται ἐν τινι τοῦλάχιστον μέτρῳ νὰ ὑπολογισθῇ ὡς παρίγων ὅτι ἀσφαλῶς εὗρομεν προκῦπτον εἰδικώτερον ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους πορίσμασιν : οὐχὶ ἡ ἀντίθεσις, ὡς ὑπεστηρίχθη, ἀλλ' ἡ συγγένεια ὑπὸ βιογραφικῇ ἐποψιν μεταξὺ τῶν δύο συγγραφέων.

Θ. Σ. ΤΖΑΝΝΕΤΑΤΟΣ

1. Οὕτως, κρίνει (Θεμ. 32) ὡς ψευδόμενον ἐν τινι περιπτώσει τὸν ῥήτορα Ἀνδοκίδην, χαρακτηριστικῶς (Κάμ. 22) ὡς « *μυθῶδη καὶ πλασματῖαν* » τὸν Ἡρακλείδην τὸν Ποντικόν, λιαν δὲ αὐστηρῶς ἀποφαίνεται (Περ. 13) ἐκ τινος περιστατικοῦ περὶ τοῦ Στησιμβρότου τοῦ Θασίου : « *δεινὸν ἀοέβημα καὶ μυθῶδες ἐξεργεῖν ἐτόλμασεν εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ υἱοῦ κατὰ τοῦ Περικλέους* ».